

**Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**  
**Кафедра історії та суспільних дисциплін**

Реєстраційний № \_\_\_\_\_

**Кваліфікаційна робота**

**ЗИМОВА КАРПАТСЬКА БИТВА І УЖАНСЬКИЙ КОМІТАТ.  
ВІДНОСИНИ ОКРУГУ 3 2 ТА 3 АВСТРО-УГОРСЬКИМИ АРМІЇ.**

**Контрош Ференц Ференцович**

Студент IV-го курсу

Освітня програма Середня освіта (Історія)

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № \_\_\_\_\_ / 201\_

Науковий керівник:

**Сакал Імре Імреївич,**  
**доктор філософії**

Завідувач кафедри

**Чотарі Ю.Ю.,**  
**к.і.н**

Робота захищена на оцінку \_\_\_\_\_, «\_\_» \_\_\_\_\_ 201\_ року

Протокол № \_\_\_\_\_ / 201\_

**Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

**Кафедра історії та суспільних дисциплін**

**Кваліфікаційна робота**

**ЗИМОВА КАРПАТСЬКА БИТВА І УЖАНСЬКИЙ КОМІТАТ.  
ВІДНОСИНИ ОКРУГУ 3 2 ТА 3 АВСТРО-УГОРСЬКИМИ АРМІЇ.**

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконав: студент IV-го курсу

**Контрош Ференц Ференцович**

Освітня програма Середня освіта (Історія)

Науковий керівник: **Сакал Імре Імреювич,**  
доктор філософії

Науковий консультант: **Шушлик Адам Васильович**  
доктор філософії.

Рецензент: **Чотарі Ю.Ю,**  
к.і.н

Берегове  
2022

## **II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

### **Történelem és Társadalomtudományi Tanszék**

# **A TÉLI KÁRPÁTI CSATA ÉS UNG VÁRMEGYE. A VÁRMEGYE KAPCSOLATA A 2. ÉS 3. OSZTRÁK-MAGYAR HADSEREGGEL**

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

**Készítette: Kontros Ferenc**

IV. évfolyamos hallgató

**Képzési program:** Középiskolai oktatás (Történelem)

**Témavezető: Szakál Imre, PhD**

**Konzulens: Suslik Ádám, PhD**

**Recenzens: Csatáry György, PhD**

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	<b>6</b>
<b>I. ГЛАВА: Про Велику Війну</b> .....	<b>9</b>
1.1. Перші роки Великої Війни та її основні риси .....	9
1.2. Про Ужанський комітат.....	12
<b>II. ГЛАВА: Бої за Карпати у 1914 і 1915 роках.</b> .....	<b>16</b>
2.1. Перший напад Росії .....	17
2.2. Другий напад Росії.....	19
2.3. Третій напад росіян і Зимова битва в Карпатах.....	22
2.4. Результат бойових дій .....	26
<b>III. ГЛАВА: Зимова битва в Карпатах та Ужанський комітат. Взаємовідносини комітату з 2-ою і 3-ою австро-угорською арміями</b> .....	<b>28</b>
3.1. Військовий звіт про Ужанський комітат з осені 1914 року до весни 1915 року .	28
3.2. Діяльність 2-ої та 3-ої австро-угорської армії у 1914-1915 рр.....	31
3.2.1. Проведення військових дій і введення військового управління .....	32
3.2.2. Біженці, епідемія холери, шпигунство, обмеження пересування - контроль над ними.....	36
3.2.3. Організація постачання та реквізиції.....	41
<b>РЕЗЮМЕ НА УГОРСЬКІЙ МОВІ</b> .....	<b>44</b>
<b>РЕЗЮМЕ</b> .....	<b>46</b>
<b>ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ</b> .....	<b>47</b>
<b>ДОДАТКИ</b> .....	<b>52</b>

## TARTALOMJEGYZÉK

<b>BEVEZETÉS</b> .....	6
<b>I. FEJEZET: A Nagy háborúról</b> .....	9
1.1. A Nagy Háború 1914 végéig és annak főbb jellemzői.....	9
1.2. „Vármegye a világvégén”: Ung vármegye .....	12
<b>II.FEJEZET: Harc a fronton. Ung vármegye és a téli kárpáti csata</b> .....	16
2.1. Az első orosz betörés .....	17
2.2. A második orosz betörés .....	19
2.3. A harmadik orosz betörés és a téli kárpáti csata .....	22
2.4. A harcok eredménye .....	26
<b>III.FEJEZET: Harc a front mellett. Ung vármegye kapcsolata a 2. és 3. osztrák-magyar hadsereggel</b> .....	28
3.1. A hadihelyzet Ung vármegyében 1914 ősze és 1915 tavasza között .....	28
3.2. A 2. és 3. osztrák-magyar hadsereg tevékenysége 1914-1915 között.....	31
3.2.1. Hadműveleti területté válás és a katonai igazgatás bevezetés .....	32
3.2.2. Fokozott ellenőrzés: menekültügy, kolera, kémügy, mozgáskorlátozás, a csendőrség szerepének ártértékelődése.....	36
3.2.3. Intézkedések az ellátással és a rekvirálással kapcsolatban .....	41
<b>ÖSSZEGZÉS</b> .....	44
<b>UKRÁN ÖSSZEGZÉS</b> .....	46
<b>FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE</b> .....	47
<b>MELLÉKLETEK</b> .....	52

## BEVEZETÉS

Sok tekintetben még mindig az első világháború következményei határozzák meg életünket. Európa politikai rendszerének átalakulása, a nacionalizáló nemzetállamok megjelenése, Kelet-Közép-Európa ma is létező kisebbségi közösségeinek megjelenése, a haditechnika fejlődése, a hadászati stratégiák átalakulása és a totális háború elvének első alkalmazása, mind az első világháború következményeinek tekinthető. Északkelet-Magyarország első világháború alatti történelmének jobb megismeréséhez mindmáig jelentős mennyiségű, alig kutatott levéltári anyag áll rendelkezésünkre. Felkutatásukkal nem csak a régió történetét és helyzetét a harcok alatt, de magát a világháborút is jobban megismerhetjük.

A kutatás tárgya az első világháború, és annak lokális szintéren tapasztalható sajátosságai és hatásai. Az első világháborút a 20. század első nagy katasztrófájaként említik, ahol a világ nagyhatalmai két tömbre osztva négy és fél éven át küzdöttek egymással. A harcok eddig még nem tapasztalt pusztításokkal és kihívásokkal jártak, nem csak a frontvonalon, de a hátszágokban is. A munka során Ung vármegye első világháború alatti történetére igyekszünk koncentrálni. A vármegye a régió szempontjából különleges helyet foglal el: a háború folyamán hátszág és harctér is volt, az északi hadszíntér számára döntő fontosságú téli kárpáti csata egyik helyszíne. A kutatás feltérképezi a vármegyét, mint külső és belső hadműveleti zónát, mint a hadsereg által közvetlenül irányított, a háború érdekeit kiszolgáló területet, valamint az ezekkel járó intézkedéseket.

A munka célja levéltári források és szakirodalom segítségével egy összefoglaló kép megalkotása Ung vármegye helyzetéről a téli kárpáti csata idején és kapcsolatáról az azt irányító 2. és 3. osztrák-magyar hadsereggel. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy a hadsereg milyen katonai irányítást alkalmazott a vármegyében és az milyen intézkedésekkel, hatásokkal járt a vármegyére nézve.

A kutatás során áttekintettük a témával foglalkozó, rendelkezésünkre álló szakirodalmat. Elsősorban az első világháborúhoz és az Osztrák-Magyar Monarchiához vonatkozó munkákat dolgoztuk fel. Mindeközben a téli kárpáti csatához vonatkozó tanulmányokat, visszaemlékezéseket, munkákat is áttekintettük. Ezt követően az Ung vármegyére vonatkozó információkat gyűjtöttük a szakirodalmi szintézis során.

Témánk megismerésére gazdag szakirodalmi bázis állt rendelkezésünkre. Először is meg kell említeni Suslik Ádám *A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye*

példáján 1914-1916 között<sup>1</sup> és *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914-1916)*<sup>2</sup> munkáit, amikben részletesen vizsgálja és mutatja be Ung és Bereg vármegyék hadtörténetét, az ott és mellettük végbemenő hadműveleteket, a vármegyék helyzetét és viszonyosságait. Ehhez hasonló Varga Róbert *Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadművelési területén 1914-1915 között*<sup>3</sup>, ami Ung vármegye kémügyére, az orosz kémek elleni harcról és fokozott ellenőrzésről tesz betekintést. Ung vármegye akkori földrajzi, társadalmi és gazdasági állapotáról László Gézané *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*<sup>4</sup>, valamint Horváth János 1872: *Ung megye monographiája*<sup>5</sup> munkáik számolnak be. Julier Ferenc *1914-1918: A világháború magyar szemmel*<sup>6</sup> könyve, ami az első világháborút harcok magyar oldalról szemlélteti, azon belül pedig a téli kárpáti csatát is. Völgyesi Zoltán *Harctérről a hátországig* munkájában az első világháború gazdasági és társadalmi hatásait vizsgálta Magyarországon a levéltári források tükrében.<sup>7</sup> Pollman Ferenc a frontbéli élet mindennapjait kutatta *A frontélet mindennapjai*<sup>8</sup> tanulmányában. Balla Tibor *Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje*<sup>9</sup> munkája a Monarchia haderejét foglalta össze. Az első világháborút részletig menően taglaló munkák közül Galántai József *Az első világháború*<sup>10</sup>, Bihari Péter *1914 – A nagy háború száz éve. Személyes történetek*<sup>11</sup> és a Tolnai. *A világháború története 1914-1918*<sup>12</sup>, munkákat használtuk fel.

A kutatás helyei a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtára, Kárpátaljai Területi Állami Levéltára és Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára voltak. A levéltári kutatás során elsősorban az Ung vármegyéhez vagy a szomszédos vármegyékhez kötődő levéltári forrásokat kutattuk fel, továbbá az itteni sajtók közül az Ung és

---

<sup>1</sup> SUSLIK Ádám *A hadművelési területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914-1916 között*, Budapest, 2016.

<sup>2</sup> Suslik Ádám: *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914-1916)* in: *Hadtörténelmi Közlemények* 130. évf. 2. sz. 2017, Budapest

<sup>3</sup> *Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadművelési területén 1914-1915 között* in: *Acta Academiae Beregsasiensis* 2017

<sup>4</sup> LÁSZLÓ Gézané 2013: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*, ELTE, Budapest

<sup>5</sup> HORVÁTH János 1872: *Ung megye monographiája*, Ungvár

<sup>6</sup> JULIER Ferenc: *1914-1918: A világháború magyar szemmel*, Budapest, 1933

<sup>7</sup> VÖLGYESI Zoltán: *Harctérről a hátországig*, Budapest, 2016.

<sup>8</sup> POLLMAN Ferenc: *A frontélet mindennapjai*. In: HORVÁTH Miklós (szerk.): *A Nagy Háború más arc. A lövészárkok hétköznapijai*. Budapest, 2004, 20.

<sup>9</sup> BALLA Tibor: *Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje*. In: Romsics (főszerk) (2010);

<sup>10</sup> GALÁNTAI József: *Az első világháború*., Budapest, 1988

<sup>11</sup> BIHARI Péter: *1914 – A nagy háború száz éve. Személyes történetek*, Pozsony 2014

<sup>12</sup> MANGOLD Lajos: *Tolnai: A világháború története 1914-1918*. V. kötet

az Ungvári Közlöny lapokat néztük át. Mindemellett az ekkor meghozott vagy érvényes törvénycikkeket, határozatokat is megvizsgáltuk. Ezen túl több digitális adatbázist is felhasználtunk a munka elkészítése során.

A dolgozat valós tudományos innovációja abban rejlik, hogy olyan forrásokat vontunk be a kutatás körébe, melyeket a témával foglalkozó szakirodalom eddig nem vizsgált vagy nem használt fel. Megpróbáltuk az e téren már felkutatott és bemutatott eredményeket új levéltári forrásokkal vagy szakirodalmi eredményekkel kiegészíteni, annak érdekében, hogy minél nagyobb és pontosabb képet kapjunk a kutatás témájáról, valamint lehetőleg új következtéseket levonjunk.

A kutatás eredményeinek gyakorlati haszna elsősorban további, a témával vagy környezethez kapcsolódó kutatások alapja lehet (hosszú távú cél a téli kárpáti csata teljes feltérképezése és bemutatása az északkeleti vármegyékben). A kutatás eredményei a történelem iskolai oktatásának folyamatában, helytörténeti tantárgynál is felhasználhatóak.

A dolgozat szerkezetileg három fejezetből áll. Az első fejezet egy általános betekintést nyújt az első világháborúról és Ung vármegyéről. Itt szó esik a Nagy Háború főbb jellemvonásairól, valamint Ung vármegye társadalmi, gazdasági és földrajzi helyzetéről a háború kitörésekor. A második fejezetben bemutatásra kerül az őszi és téli harcok Ung vármegyében, illetve maga a téli kárpáti csata is. Itt elsősorban a harcok, a katonai jelenlét, hadműveletei és azok eredményei lesznek áttekintve. A harmadik fejezet betekintést nyújt a vármegye kapcsolatát a 2. és 3. osztrák-magyar hadsereggel. Szó esik a háború alatti viszonyosságairól, a két hadseregről, a hadműveleti területté válásról, a katonai igazgatásról és bevezetéséről, továbbá a két hadsereg intézkedéseiről.



# I. FEJEZET: A NAGY HÁBORÚRÓL.

## 1.1. A Nagy Háború 1914 végéig és annak főbb jellemzői

1914. június 28-án az osztrák-magyar trónörökös, Ferenc Ferdinándot és feleségét Sarajevó város utcáján lelőtték. A merényletet egy, a Fekete Kéz titkos szerb szervezet tagja, Gavrilo Princip hajtotta végre. A pisztolyából célt találó golyó volt az első, ami elindította az első világháborút. A gyilkosság még inkább válságossá tette az amúgy is feszült szerb-osztrák-magyar viszonyt, melyet az osztrák vezérkar, Franz Conrad von Hötzendorf tette kész vezérkari főnökké az élen, aki akart használni. Conrad vezérkarifőnök akarta a háborút, mert úgy vélte, hogy csak egy győztes háború jelenthet kiutat a birodalom válságából.<sup>13</sup> Így a birodalom elfogadhatatlan ultimátumot küldött a szerbekhez és egyeztetett Németországgal, melynek vezérkari főnöke, Helmut Johannes Ludwig von Moltke vezérkarifőnök kijelentette: ha tovább várnak, akkor elveszítik az utolsó esélyt is a győzelemhez. Orosz, angol és francia részről voltak próbálkozások az indulatok enyhítésére, a háború elkerüléséért, de ezek süket fülekre találtak.<sup>14</sup>

A szerbek elutasították az ultimátumot és így 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. Ezt követte Oroszország, majd Németország és a többi nagyhatalom hadüzenetei. A háború, ami évtizedek óta érlelődött, most felszínre tört és az egész világra kiterjedt, de leginkább Európára összpontosult.

A haderőket mozgósították és megkezdődtek a határcsaták és találkozó harcok, amiket majd a nagyobb offenzívák követtek. A tervek már előre el voltak készítve: mindkét oldal, de főleg a központi hatalmak rövid háborúra készültek az előző évszázad tapasztalataira alapozva.<sup>15</sup> „Mire a falevelek lehullanak, győztes katonáim itthon lesznek.” – biztatta katonáit II. Vilmos német császár 1914 augusztusában. Németország villámháborús tervével Franciaországot négy hét alatt akarta legyőzni, hogy aztán majd a Monarchia csapataival egyesítve Oroszország ellen forduljanak. A Monarchia pedig néhány napon belül kívánta lefegyverezni Szerbiát.

A központi hatalmak villámháborús tervével szemben az Antant egy elhúzódó háborúban bízott, ahol kereskedelmi blokkád alá vonnák a központi hatalmakat, és kimerítenék őket. Köszönhetően számbeli fölényüknek - mind hadseregek és lakosság terén -, gazdaságaik

<sup>13</sup> JÓZSA György Gábor: *Ferenc József zászlai alatt (1848-1914)*, Békéscsaba, 1990. 132-133.

<sup>14</sup> CHRISTOPHER Clark: *Alvajárók – Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé.* Budapest, 2015.

<sup>15</sup> GALÁNTAI József: *Az első világháború.* Budapest, 1988. 24

nagyságának, gyarmataiknak, nagy flottáiknak és tengeri kereskedelmüknek, az Antant joggal bizakodhatott katonai sikerben. Úgy tűnt, a háború korai szakaszára ez így is lett: a németek az első marne-i csatában elakadtak, a Monarchia pedig Belgrád előtt Szerbiában. Oroszország a vártnál hamarabb mozgósította csapatait és a harc szinte azonnal Galíciai osztrák tartományi részére tevődött át.

1914 őszére nyugaton a támadások elakadtak, míg keleten ez 1915 tavaszán következett be.<sup>16</sup> Megkezdődött az állások kiépítése. Ez egy új harcászati taktika volt, ahol olyan beásott, gépfegyverrel ellátott védelem épült ki, amit gyalogsági vagy lovassági támadással szinte lehetetlen volt áttörni, vagy csak nagy emberi áldozattal. Azonban ez a harcászat nem volt teljesen új keletű a résztvevők számára, gondoljunk az 1904-1905-ös orosz-japán háborúra vagy az 1861-1865-ös amerikai polgárháborúra. Az előbbinél tapasztalt harcmódot az oroszok már használták a világháborúban. Azonban se ők, se egyik harcoló fél sem tanulmányozta át kellően az említett háborúkat, sok esetben felkészületlenül találták magukat az új hadviseléssel szemben.<sup>17</sup>

A hadászati tervek mindkét oldalról sikertelennek bizonyultak. A vezérkarok nem számoltak az új fegyverek jelentőségével és hatékonyságával a védelemben. A parancsnokok leginkább a meglévő, eddig jól bevált taktikákra támaszkodtak, amik az új környezetben már nem váltak be. A tábornokok elképzeléseiben a háborúskodás még mindig a múlt század rendje és módja szerint zajlott: támadásra épített koncepciók, díszes és jól azonosítható egyenruhák, dicsőséges lovasrohamok és viszonylag rövid csaták.

Az első világháború minden tekintetben új fejezetet nyitott a hadtörténelemben. Míg korábban az összlakossághoz viszonyítva kis létszámú hadseregek vonultak fel és az évekig tartó háborúk is rövid hadjáratok sorozatából álltak, addigra 1914 és 1918 között a hadviselő országok egész társadalmukat militarizálták és a kezdeti sikertelen rövidhadjáratos terveiket felváltva kényszerültek hosszú, az előzőknél sokkal összetettebb és hosszabb harcokra. A hadigazdaság szolgálatába állt szinte minden üzem, a férfilakosság majdnem az összes harcra képes tagját

---

<sup>16</sup> A keleti harcok túlnyomó részében dinamikusan zajlottak, ami részben annak volt köszönhető, hogy a nagy kiterjedésű Kelet-Európai tájon nem lehetett, vagy legalábbis nem tudtak olyan állásrendszert kialakítani, mint azt tették nyugaton.

<sup>17</sup> Galántai J.: Az első világháború... i. m. 23.

behívták, kiképezték és küldték a frontra, míg helyükre az asszonyok, az idősek, sőt a gyermekek álltak.<sup>18</sup> A gazdaság minden szeglete kényszerült eleget tenni a háborús igényeknek.

A múltévszázadi, sok esetben romantizált dicsőséges háborús kép is hamar az újfajta háború martalékává vált. A hajdani vitézség csak kivételes helyzetekben érvényesülhetett, az egyéni bátorság minimálisra csökkent. A festményeken jól mutató díszes egyenruhákat a fakó, a környezetben jobban beleolvadó egyenruhák váltották fel. Nyílt csaták helyett állásharcok, dicsőséges lovasrohamok helyett órákon át tartó ágyúzások. A háborúban a katonák arc nélküli bábúkká, számadatokká váltak, minthogy Józsa György fogalmaz, „*ugyanúgy számoltak el vele, mint a munícióval; szó szerint véve: emberanyagként*”.<sup>19</sup> Ebben a nagyszabású számháborúban hamar kiderült, hogy ki lesz a nyertes: az, aki nyersanyagban és emberanyagban tovább bírja. Így a fronton az élet a katonák számára nehéz és megpróbáltatásokkal teli volt, függetlenül attól, hogy melyik front melyik oldalán álltak. Hosszú, sokszor órákig tartó tüzérségi tüzet kellett kiállniuk, melyet nagyszabású gyalogsági támadás követhetett, ahol az új csodafegyverekkel, géppuskával, mérgeggel és szögesdróttal találták szembe magukat. Emiatt a halottak és sérültek száma hatalmas volt. A háború során több mint 28 millió katona vesztette el életét, amiből Központi Hatalmak 6,47 %-a, az Antant-hatalmak 5,63 %-a volt az összlakosságának.<sup>20</sup> Ez a dehumanizációs hatás, az erőszak, a terror, a brutalitás és a kiszolgáltatottság tapasztalata súlyos stresszt, lelki megbetegedéseket és traumákat okozhatott még azoknál a katonáknál is, akik közvetlenül nem kerültek életveszélybe, de tanúi voltak bajtársaik vagy ellenfeleik szenvedésének, halálának. Emiatt sok katona több esetben gyógyíthatatlan idegsokkot kapott.<sup>21</sup>

A modern állam működésének alapját képező adminisztrációra soha nem tapasztalt feladatmennyiség és a háborús helyzettel járó súly nehezedett.<sup>22</sup> A nagyszabású propaganda szervezés, a kémhálózatok és az erőszakszervezetek kiépítése, effektív működtetése mellett, meg kellett szervezniük a besorozást, a fronton szolgáló katonák szabadáságra engedését is az aratás idején, a szociális segélyezést, az esetleges kártérítéseket, a rendfenntartást stb. Sőt, ha az adott adminisztrációs terület a fronthoz közel volt vagy azon át haladt a háborús hadigépezet, akkor a

---

<sup>18</sup> Józsa György G.: Ferencz József zászlai... i. m. 136. és VÖLGYESI Zoltán: *Harctértől a hátországig: Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében*, Budapest, 2016, 43-59

<sup>19</sup> U.o 136.

<sup>20</sup> RAVASZ István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúiban 1914-1945.*, Debrecen, 2003

<sup>21</sup> SÁNDOR András 2015. *Háborús traumák az első világháborúban in: Első század*, 14 évf. 3. sz., 2015. nyár, Budapest

<sup>22</sup> Józsa György G.: Ferencz József zászlai... i. m. 136.

menekültek tömegeivel, az örösztok elhagyásával és visszatérésével, a károk helyreállításával is meg kellett birkóznuk. A háború az adminisztrációt is jelentősen megterhelte, emiatt az államhatalom irányítása meggyengült.

1914 végére nyilvánvalóvá vált, hogy még embertelenebb küzdelemre és nagy pusztításokra lehetett számítani.

## **1.2. „Vármegye a világvégén”: Ung vármegye**

Így jutunk el Ung vármegyéhez, amely 1914-1915 során már nem csak hátország, de mint háborús terület is átélhette az első világháborút.

Ung vármegye egyike volt az Osztrák-Magyar Monarchia vármegyéinek, azon belül a Magyar Királyság északkeleti határvidékének. Északról Galíciával, keletről Bereg vármegyével, délről Zemplén és Szabolcs, nyugatról Zemplén vármegyével volt határos. Mondhatni közepes nagyságú vármegye volt a maga 3230 km<sup>2</sup>-es nagyságával.<sup>23</sup> A Magyar Királyság tekintetében peremvidéknek számított, de az Osztrák-Magyar Monarchia szemszögéből is inkább északkeleti terület volt, még ha tőle északra Galícia nagy tartománya feküdt is.

A vármegye egyike Magyarországnak legrégebbi vármegyéinek. A honfoglalás óta, mint keleti határőrvidék szerepét töltötte be, fő feladata pedig a Kárpátok hágóinak, az azokon átvezető fontos kereskedő utak ellenőrzése és védelme volt. Itt, és még a szomszédos vármegyékben is, a középkor folyamán több vár is épült, hogy e határőrvidéki feladatot megfelelően ellássa. Ung vármegyében Ungváron, Nevickén és Szerednyén épültek viszonylag jól kiépített várak, amik azonban az újkor folyamán egyre jobban elvesztették stratégiai jelentőségüket. A vármegye átélte a tatárjárást, a törökellenes harcok korát, részt vett a Rákóczi-szabadságharcban és az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban is, mint hátország és hadszíntér is. Vagyis a vármegye számára nem volt új a háborúskodás, igaz, az utolsó harci esemény 1849-ben volt. A 20. század elejére a szegényes és elmaradott vármegyék sorát alkotta, amely főleg a mezőgazdaságból próbált megélni.<sup>24</sup>

A vármegye életét és történelmét nagyban befolyásolta a táj. Északi részét hegység, a Kárpátok vonulatai fedték, sűrű erdőkkel és magas hegyekkel, míg déli részét síkság, a magyar

---

<sup>23</sup> BAGDI Róbert 2016: *Településnevek Ung és Bereg vármegyében az I. világháborút megelőző kétévtizedben* in: *Közép-Európai Közlemények* 9. évf. 3. (34.) sz., Szeged 139.

<sup>24</sup> LÁSZLÓ Gézané 2013: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*, Budapest

alföld északkeleti kiszögellése alkotta, mocsaras lápokkal és nagy mezőkkel.<sup>25</sup> A hegységeket számos folyó völgy választja el egymástól és teszi igazi labirintussá a terepet. A hegyekből az alföldi síkságon át rajzolódnak tovább a folyók, melyek közül a legfontosabbak a Tisza, az Ung és a Laborc. A Tisza csak a vármegye déli határát érintette, így tulajdonképpen az Ung volt a vármegye fő folyója, mely északkeleti-délnyugati irányba folyik. Az Ung a Laborc folyóba ömlik, ami a vármegye nyugati határát képezi.<sup>26</sup> A Cserna és az Ung alsó folyása mentén pedig nagyobb mocsarak találhatóak.

A vidék éghajlata mérsékelt volt, esős és olvadásokkal teli tavasszal és hideg, havas telekkel, főleg a hegyvidéken. A vármegyére jellemzőek voltak az áradások, amik komoly gondot okoztak. A károkat, különösen a hidak, töltések és utak javítását a vármegye nehezen tudta megoldani.<sup>27</sup> A vármegye, a kormány segítségével többször is próbálta megoldani ezt a problémát, különösen a Tisza nagy áradásait, de a világháború kitöréséig sem sikerült ezt teljes mértékben kivitelezni.

Ung vármegye változatos és olykor vadregényes tája nagyban meghatározta az itteniek életét. A természeti környezet például nagy hatással volt (van) a települések elhelyezkedésére, sűrűségére, a vármegye gazdaságára, infrastruktúrájára és esetünkben a front megérkezésével a hadműveletek és harcok sajátosságaira. Az északi hegyes-erdős részeken aprófalvas településhálózat jött létre – a völgyek mentén pedig néhány száz fős lélekszámú települések alakultak ki, amivel szemben délebbre, a síkságokon és folyók mentén sokkal népesebb települések formálódtak ki.<sup>28</sup> A lakosság jelentős része a síkságokon élt, ahol a legfejlettebb társadalmi, gazdasági és kulturális központok is feküdtek.

Ung vármegye hat járásra volt felosztva: az ungvárra, a perecsenyire, a szerednyeire, a nagykaposira, a nagybereznaire és a szobrácira (*lásd az 1. mellékletet*). A megyeközpont Ungvár volt, amelynek főispánja a világháború kitörésekor Gróf Sztáray Gábor. A vármegye legjelentősebb településeinek mondható Ungvár, Csap, Perecseny, Szerednye, Nagyberezna - közülük csak egy volt városi rangú, mégpedig Ungvár, amely az 1871-es évtől rendezett tanácsú városnak minősült. Az 1910-es népszámláláskor megállapították, hogy a 3230 km<sup>2</sup>-es Ung

---

<sup>25</sup> HORVÁTH János 1872: *Ung megye monographiája*, Ungvár. 49-58.

<sup>26</sup> U.o. 58-62.

<sup>27</sup> U.o. 101.

<sup>28</sup> *Közép-Európai Közlemények* 9. évf. 3. (34.) sz, BAGDI Róbert 2016: *Településnevek Ung és Bereg vármegyében az I. világháborút megelőző kétévtizedben*, Szeged 137.

vármegyében mintegy 130 032 fő élt<sup>29</sup>, 208 önálló településben. Ugyanebben az időszakban, a vármegye lakosságának anyanyelvi összetétele, a következőképpen alakult: 38% ruszin, 33% magyar, 21% szlovák és 8% német.<sup>30</sup> A vármegye déli részén, az alföldi jellegű területeken a magyar anyanyelvűek abszolút többségben éltek – a Nagykaposi járásban például a népesség 75%-át tették ki.<sup>31</sup> Viszont a Nagybereznai és Perecsenyi járások településeit javarészt ruszin anyanyelvűek alkották. A Szobránci járásban pedig főleg a szlovák anyanyelvűek voltak többségben (59,7%). A Szerednyei és az Ungvári járás településein az arány mondhatni kiegyenlített volt. Felekezetek terén is sokszínű volt a vármegye: a római és görögkatolikus, a református és pravoszláv egyházak, ahogy a zsidóság is saját gyülekezettel rendelkezett. Ung vármegye lakossága nemzetiségileg és kulturálisan sokszínű volt, a nem magyar nemzetiségek aránya jelentős. Ez a későbbiekben, amikor a háború elérkezik Ung vármegyéhez, nagy jelentőséggel bírt, merthogy a kormány potenciális veszélyt látott például a ruszinokban, a pravoszlávokban és görögkatolikusokban, akik kulturálisan inkább közel álltak az oroszok, mintsem a magyarhoz vagy az osztrákhhoz.

Ha Ung vármegye gazdasági helyzetéről kell beszélnünk, az elmondható, hogy a vármegye a Magyar Királyságnak egy elmaradott vidéke. László Gézané munkáját<sup>32</sup> segítségül hívva elmondható, hogy 1910-ben Magyarországnak a lakossága 62%-a élt a mezőgazdaságból, 26%-a az iparból és a forgalomból, 4%-a tisztviselői-értelmiségi fizetésből. Ezzel szemben, a térség (Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) népességének 72,6%-a számára biztosított megélhetést a mezőgazdaság, 17,4%-a élt iparból<sup>33</sup> és forgalomból, s a tisztviselői-értelmiségi keresetből élők aránya 3,2% volt.<sup>34</sup> Igaz a tőkés gazdasági növekedés felgyorsulásának társadalmi következményei a század fordulóján teljesedtek ki. Új osztályok és társadalmi rétegek, új munkahelyek és foglalkozási ágak jöttek létre, amelyeknek egy része meg is „honosodott” a térségben. Ám mindezek ellenére sem tudott a vármegye iparilag kellően felzárkózni, és így 1914-ig megmaradt, mint főleg mezőgazdasággal foglalkozó terület. Mindezt

---

<sup>29</sup>De Ungvár várost külön kezelték. Azzal együtt és az itt állomásozó katonákkal 162 000 főt tett a vármegye lakossága.

<sup>30</sup> Bagdi R.: Településnevek Ung... i. m 137-138.

<sup>31</sup> Igaz meg kell azt említeni, hogy a zsidók nagyrésze is magyar anyanyelvű volt, így az etnikai megoszlás tekintetében emiatt sem teljesen pontosak a korabeli adatok.

<sup>32</sup> LÁSZLÓ Gézané 2013: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*, Budapest

<sup>33</sup> Az iparból élők átlaga a térségben: 1870-ben 3%, 1880-ban 3,7%, 1900-ban 9,7% és 1910-ben 11,9%. Mellettük a kereskedelemről és forgalomból élők aránya 1870-ben 0,7%-ot tettek ki, míg 1910-ben 6,5%-ot

<sup>34</sup> HANÁK Péter 1978: *Magyarország története 1890-1918*, Budapest 403-515.

nagyban megnehezítette a vármegye kiépítetlen és rossz állapotú infrastruktúrája. Ettől függetlenül mondhatni jól karbantartott és majd háború során jelentős szerepet betöltő vasúthálózata volt, ami az ország szívéét összekötötte a Galíciai tartományokkal.

Hadászati szemmel több dolgot is megállapíthatunk. A vármegye, mint hadszíntér, nehézkes terepként jellemezhető, köszönhetően a hegyes-erdős terepnek, a hideg télnek és az áradásokkal teli tavasznak, a szerteágazó folyóhálózatának és az elmaradt infrastruktúrájának. Taktikai perspektívából a hideg telek miatt téli, a terep miatt főleg hegyi hadviseléssel lehetett itt érvényesülni. A vármegye fontos stratégiai és logisztikai központ volt, ami a hágókon keletre vezető utaknak és vasútvonalaknak köszönhető, amik sok esetben az egyetlen be- és kijáratot jelentett a Kárpátoknál.<sup>35</sup> Végül meg kell említenünk azt a potenciális veszélyt, amit a helyi ruszinok, pravoszlávok és görögkatolikusok nyújthattak, akik kulturálisan közelebb érezhették magukat az oroszokhoz és akár hajlamosak lettek volna együttműködni. Hadtáp és ellátás szempontjából a vármegyében semmilyen jelentős, a hadigazdaságot ellátó gyára nem volt, viszont vasútvonalainak hála az ellátmányt könnyebben és szervezeten eltudták szállítani.

---

<sup>35</sup> Elsősorban azért, mert Magyarország keleti falának, a Kárpátoknak a lábánál feküdt és több fontos hágót (mint például az Uzsoki-hágó) tartotta ellenőrzése alatt, ezáltal a keletre vezető és járható utakat. Másodsorban azért, mert a kelet felé Galíciába vezető vasútvonalak csak Ungváron és Mezőlaborcon keresztül vezettek, amelynek jelentősége a háború kezdetén, vagyis a hadseregek felvonulása során bizonyult létfontosságúnak.

## II.FEJEZET: HARC A FRONTON. UNG VÁRMEGYE ÉS A TÉLI KÁRPÁTI CSATA

1914 nyarának végére a Monarchia erőit egyre jobban kiszorították Galíciából. Szeptemberre a tartomány túlnyomó része, valamint Bukovina az oroszok kezére került - csak Przemysl vára maradt osztrák-magyar irányítás alatt, ahol megkezdődött a hosszú, több hónapos ostrom. A Monarchia erői Przemysl és Krakkó vára közé, valamint a Kárpátok mögé húzódtak vissza (2. melléklet).

A Monarchia kritikus helyzetbe került. Sőt még a Belgrád elleni támadások is elakadtak. Mindez megpecsételte az 1914. nyári és őszi hadjáratának sorsát. Az osztrák-magyar vezérkar fő feladata a helyzet stabillá tétele és az oroszok megállítása, hosszabb távon pedig Przemysl várának a felszabadítása.<sup>36</sup>

A Monarchia szövetségesének, Németországnak sem alakult minden a terveknek megfelelően. A marnei csatában sikerült megállítani a német gőzhengert és ezzel veszni látszott a villámháborús terv. De Tannenbergnél sikerült szét verniük a bekerített orosz hadseregeket. Azonban kezdett egyértelművé válni, hogy a német vezetésnek muszáj lesz a figyelmét az északkeleti hadszíntérre is megosztani.<sup>37</sup>

A galíciai csatározásokból egyértelműen Oroszország került ki győztesen. A birodalomnak sikerült erőfölényt kialakítania és magához ragadni a kezdeményezést. Azonban a hadsereg mozgósítása még mindig csak folyamatban volt. Az újabb nagyerojű offenzíva várható magára. Októberre tervezték az újabb, már az egész orosz hadsereggel felsorakozó támadást Berlin és Krakkó irányába, de a Kárpátok frontszakaszán is.<sup>38</sup> Viszont kisebb támadásokra, csatározásokra került sor az egész frontszakaszon.

A Kárpátok magas hegyei között csak néhány járható út volt (közülük a Borsai-, az Uzsoki-, a Vereckei- és a Tatár-hágók voltak a legfontosabbak). Ezek az átjárók, és egyben a Kárpátok alatti erdős-dombos vidékek igencsak nehézkes terepnek számított hadviselés terén. Az infrastruktúra kiépítetlen és elégtelen volt. Vasutak is főleg a síkságokhoz közel lettek kialakítva.

---

<sup>36</sup> 120 ezer katona és néhány ezer civil lett körbezárva. GALÁNTAI J.: *Az első világháború...* i. m. 215-217

<sup>37</sup> NÉMETH: *Az első világháború... 1914-1918. Tanulmányok és dokumentumok*, L Harmattan, Budapest, 2014. 243-244.

<sup>38</sup> GALÁNTAI J.: *Az első világháború...* i. m. 166-170; NÉMETH I.: *Császárságból diktatúra...* i. m. 226-228.



Mindemellett a telek is hidegek voltak - általában már novemberben hó fődte a Kárpátok hegyeit és ez a hó csak tavasszal olvadt el, nagy áradásokat okozva.

## 2.1. Az első orosz betörés

A Kárpátok védelmének megszervezését Peter Hoffmannra,<sup>39</sup> gyalogsági tábornokra bízta.<sup>40</sup> A tábornok 6 közös menetzászlóaljat és 15 népfölkelő hadtápszászlóaljat kapott. A rendelkezésre bocsájtott hadtápszászlóalja három századból állt és főként őrzési, azonfelül védelmi funkciókat láttak el.<sup>41</sup> A hágók védelmére (Uzsok<sup>42</sup>, Verecke, Beszkid) 2-2 zászlóaljat vezényeltek ki és Munkácson helyezte el a tartalékokat.<sup>43</sup> Szeptember 15-én erősítésnek érkezett két újabb Landsturm (osztrák népfölkelő) dandár, szeptember 21-én pedig a 102. szegedi népfölkelő gyalogdandár és a 43. Landwehr gyaloghadosztály Révhely és Fenyvesvölgy közötti területre.<sup>44</sup>

Még mielőtt az első orosz katona feltűnt volna a Kárpátok hágóinál, több ezer galíciai lepte el a vidék völgyeit. Lábon, lovon vagy hintón, táskákkal vagy táskák nélkül, csoportosan vagy egyedül, de embertömeg lepte az utakat. Menekültek voltak. A közeledő orosz csapatok elől menekültek nyugat felé, a birodalom szívébe. Velük együtt ballagott a 2. és 3. osztrák-magyar hadsereg levert alakulatai is, akik közül több e vármegyékben foglalta el állását. Mindez nagy zűrzavart és pánikot eredményezett.

Az első orosz betörésre és az azt követő harcokra 1914. szeptember 24-e és október 22-e között került sor (3. melléklet). A hágókon feltűnt kozák járőrök után az 5. orosz hadtest csapatai betörték az Uzsoki- és a Vereckei-hágónál, valamint több kisebb szorosnál. Az előre nyomuló orosz ezredek név szerint a 257., 258., 259., 206. és 261. gyalogezredek, 33. tüzérezred, továbbá kubáni és doni kozákok voltak.<sup>45</sup> A dunamenti monarchiát olyan veszély fenyegette, hogy a Kárpátok hágóin keresztül az oroszok betörnek az Alföldre és azzal a birodalom szívébe

---

<sup>39</sup> Max Hoffmann (1865-1923) gyalogsági tábornok. 1914. augusztus 1-től katonai védőszakasz parancsnoka Munkácson. November 3-tól a megerősített cs. és kir. 55. gyaloghadosztály megbízott parancsnoka. December 5-től a Hoffman-hadtest megbízott parancsnoka. Balla, 2010. 158.

<sup>40</sup> SUSLIK Ádám: *"A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között"*, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2016. 51.

<sup>41</sup> SZABÓ László: *A nagy temető. (Przemysl ostroma 1914-1915)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1982. 89. vö. *A világháború. 1914-1918*, 1937. 36.

<sup>42</sup> Az uzsoki hágót védő két zászlóaljat (egy népfölkelőkből álló közös zászlóalj és egy hadtápszászlóalj) Drechsler alezredek vezette.

<sup>43</sup> Ez 3 zászlóaljat fogott magába

<sup>44</sup> Suslik Á: *A hadműveleti területek...*2016. 51.

<sup>45</sup> GONDA Henrik: *Ungvári Közlöny*. 1915. dec. 30. 37. évfolyam, 52 szám.

nyomulnának – bár ennek valóság alapja nem volt, merthogy Bruszilov visszaemlékezéseiből<sup>46</sup> tudjuk, hogy nem volt se elég embere, se elég fegyvere és erőforrása egy ilyen nagyszabású és ambiciózus hadművelethez. Bruszilov 8. hadseregének a célja elsősorban felderítés és élelemszerzés volt, legalábbis először.<sup>47</sup>

A hágókon ádáz harcok vették kezdetüket. A keleti szorosokat a Pflanze-Baltin<sup>48</sup> csoport szállta meg, a balszárnyon a Hoffmann csoport, a tornyai-hágóknál a 12. népfőlkelő gyalogdandár, a Körözmezőnél a lengyel légió és tőle jobbra a Fischer Ede csendőr alezredes által vezetett 52. és 56. gyaloghadosztály helyezkedett el. Erősítésként a főparancsnokság a szegedi 102. népfőlkelő gyalogdandárt és a kolozsvári 38. honvéd gyaloghadosztályt küldte. Uzsoknál a helyben lévő 2 zászlóalj a 17. népfőlkelő gyalogdandárral és a 38. gyaloghadosztály kötelékeivel erősítették meg.<sup>49</sup> Mindezek ellenére a több hágónál előre törtek az oroszok és a visszavonulás általánossá vált.

Uzsoknál a szeptember 28-i hajnali órákban betörték az oroszok és nagybereznai járás területére léptek. A járásban pánik tört ki. Viharos, Fenyvesvölgy, Malomrét, Csontos között súlyos harcok dúltak. A nagybereznai főszolgabíró szeptember 27-i jelentése alapján 20 kilométeres félkörön belül folytak a harcok. A viharosi ütközetben a veszteségek súlyosak voltak és a Monarchia csapatai visszavonulásra kényszerültek.<sup>50</sup> Ám a visszavonulás nem volt tartós: aznap délutánra sikerült megállítani, sőt állítólag Uzsok felé vissza szorítani is az oroszokat.<sup>51</sup> E pontatlanságoktól függetlenül szeptember utolsó napjaiban csatározások folytak az északi járásokban.

Az oroszok lendülete Ung vármegyében szeptember végére megtorpant. Ezt kihasználva a főparancsnokság, szeptember 30-án Tersztyánszky Károly<sup>52</sup> lovassági tábornokot a hágó felszabadítására utasították. Ezt alárendeltje, József Ágost főherceg és a 32. gyaloghadosztály

---

<sup>46</sup>A. A. BRUSZILOV: *A cár árnyékában*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1986.

<sup>47</sup>U.o.

<sup>48</sup>Pflanze-Baltin, Karl Alois Johann Wilhelm, Freiherr von (1855-1925) vezérezredes: 1914. szeptember 30-tól a Pflanze-Baltin hadseregcsoport parancsnoka. 1915. május 8-tól a 7. hadsereg parancsnoka. Balla, 2010. 245-246.

<sup>49</sup>SUSLIK Á.: *A hadműveleti területek...* 2016. 52.

<sup>50</sup>Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL. OL.) K149 1914-X. res. tétel 5221 csomó. 320. doboz 56-57

<sup>51</sup>Gróf Sztáray Gábor távirat alapján. MNL OL, 1914 tétel. 10 alapszám. 5221 old. 60.

<sup>52</sup>Tersztyánszky Károly (1854-1921) 1913. május 1-től lovassági tábornok. 1914. augusztus 12-től a cs. és kir. IV. hadtest parancsnoka a szerb, majd az orosz fronton. 1915. május 27-től a Tersztyánszky-hadseregcsoport parancsnoka. In Balla, 2010. 305-306.

október 5-re sikeresen el is végezte.<sup>53</sup> Az Uzsok és Szinna közti magyar területeket pedig megtisztították a megmaradt oroszoktól.

Viszont a „szomszédban”, azaz Bereg és Máramaros megyében, főleg Toronyánál tovább folytak a harcok, sikertelenül. A vereckei és beszkidai hágókat a Monarchia csapatai csak két napig bírták tartani, majd visszavonultak Szolyvára szeptember 30-án. A Toronyai hágót sem tudta a huszti tartalék megtartani, így a visszavonulás az összes hágónál általános lett.<sup>54</sup> A Tatár-hágóról is visszavonulásra kényszerültek az osztrák-magyar hadak.<sup>55</sup> A Tisza mentén előre nyomuló oroszok október 4-én három napra elfoglalták Máramarosszigetet. Ekkor a Hoffmann csoport újabb erősítést kapott (8 menetzászlóaljat és 2 honvéd tartalék üteget). Az erősítésnek köszönhetően védekezésből támadásba mentek át és október 7-én felszabadították Máramarosszigetet.<sup>56</sup> Október végére az orosz csapatokat a hágókig hátráltatták vissza.

Az első betörést a vidék<sup>57</sup> átvészelte. Viszont az ellenség igen nagy károkat okozott. Az oroszok egyes források szerint 15, más források szerint 28 települést foglaltak el a három vármegyében, köztük több Ung megyei települést is: Hajasdot, Uzsokot, Patakófalut, Fenyvesvölgyet és Havasközt.<sup>58</sup> A családi házak egy részét felperzselték, a lakosság jószágait, élelmiszerét elkobozták vagy megsemmisítették. Természetesen az újságokban megjelent haditudósítások igyekeztek jó színben feltüntetni a hadihelyzetet a megrémült lakosság számára. Ennek ellenére érezhető volt az a sokk és félelem, ami a front közelsége teremtett.

## 2.2. A második orosz betörés

Az orosz támadások megállításával a Monarchia lélegzétvételnymi időt nyert, amit ki is használt, hogy rendezhesse sorait. A németek is megkezdték a nyugati hadosztályok egy részének az átcsoportosítását a keleti frontra. Viszont a veszély nem hárult el: az osztrák-magyar hadseregek zöme demoralizált állapotban volt, továbbá csak idő kérdése volt, hogy az oroszok befejezzék a teljes mozgósítást és megindítsák a nagy erőjű offenzívát Krakkó és az Alföld irányába. Egyetlen

---

<sup>53</sup> POLLMANN Ferenc: *Balszerencse, semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003. 80.

<sup>54</sup> MANGOLD Lajos: *A világháború története 1914-1918*. Diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szemtanúk hiteles feljegyzései és eredeti adatok nyomán. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság kiadása, év n. 5.

<sup>55</sup> Mangold L: *A világháború története...* é. n. 5

<sup>56</sup> Suslik Á. *Az első világháború...* 2021. 390-394

<sup>57</sup> „Vidék” alatt Ung, Bereg, Ugocs, Máramaros vármegyék.

<sup>58</sup> DUPKA György: *A Nagy Háború emlékezete Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018. 45.

kiút maradt ebből a nehéz helyzetből, ahogy azt a németek és Conrad látta: támadás a Limanovai hézagnál.<sup>59</sup>

A Kárpátok védelmét időközben Pflanzner-Baltin vette át, a Hoffmann csoportot alárendelték.<sup>60</sup> Az összesen 26 zászlóaljból, 3 lovasszázadból és 4 ütegből álló csoportot hadtestté is minősítették.<sup>61</sup> Mindemellett új gyaloghadosztályok is érkeztek a vidékre: az 56. Körösmezőre, a 2. lengyel légió Királymezőre, az 54. Kirlibabához és az 52. gyalogezred Felső-Visónál. Fő feladatuk a Lemberg irányába való előretörés lett, ezzel lekötve a 8. orosz hadsereget.

A november eleji támadás a Kárpátok alatt hamar elakadt. Lemberg felszabadításának kísérlete kudarcba fulladt és ezt az oroszok kihasználták. A 8. orosz hadsereg ellentámadásba lendült. Ismét megindult az orosz gőzhenger. November közepétől módszeresen igyekeztek áttörni a frontvonalat.<sup>62</sup> Az oroszok mind anyagi, mind emberi erőforrásban meghaladták a Monarchia csapatait. Ezzel kezdetét vette a második „uzsoki” orosz betörés, ami 1914. november 17-től december 9-ig tartott.

November közepén Boroevic 3. hadserege visszavonulásra kényszerült és az Uzsok-Zboró közötti vonalon foglalt állást. A Kárpátok védelmét ekkor a 3. hadsereg vette át. A Duklai hágót három Landwehr hadosztály (III. hadtest 6., 28., 22.), Mezölabroncot és a lupkowi hágót a VII. hadtest 17. cs. és kir. és a 20. honvéd gyaloghadosztály vette át. Az Uzsoki-hágót és az Ungvölgyet a 38. honvéd gyaloghadosztály és az 1., 2., 102. gyalogdandár, valamint a 8. lovashadosztály védte.<sup>63</sup>

Az orosz gőzhengert a Monarchia csapatai nem tudták feltartani és november 18-án újabb visszavonulásra kényszerült most a Havasköz-Malomrét-Patakújfalu vonalára. Ez egy valóságos láncreakciót indított a Hoffmann csoportnál, így az kénytelen volt a vereckei hágóig hátrált, Boroevic jobbszárnya pedig Homonna irányába átcsoportosult.<sup>64</sup> Az ungvári szárnyparancsnokság november 27-ei jelentése alapján Malomréten és Fenyvesvölgyön

---

<sup>59</sup> Krakkó és Kárpátok között kialakult hézag, miután a 3. orosz hadsereg túlságosan előre nyomult és a 8. hadsereg a Kárpátoknál fennakadt. Kihasználva ezt akarta a Monarchia bekeríteni a 3. hadsereget.

<sup>60</sup> SUSLIK Á.: *A hadműveleti területek...* 2016. 54.

<sup>61</sup> 16.000 gyalogos, 450 lovas és 16 löveg. SUSLIK Á.: *A hadműveleti területek...* 2016. 54.

<sup>62</sup> Suslik Ádám: *Az első világháború és vidékünk (1914-1918)*, in: *Kárpátalja története*, II.RF KMF - „RIK-U” Kft., Beregszász-Ungvár, 2021. 390-394

<sup>63</sup> SUSLIK Ádám: *"A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914-1916 között"*, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2016. 55.

<sup>64</sup> KISZLING, RUDOLF: *Die Hohe Führung der Heere Habsburg im ersten Weltkrieg*. Bundesministerium für Landesverteidigung, Büro für Wehrpolitik, Wien, 1977. 45-49.

ütközetek voltak. Malomréten feltehetően egy kozák hadosztály, egy üteg ágyú és két gépfegyver század lehetett. A Fenyvesvölgy mögötti oroszok erőkről nem voltak információk.<sup>65</sup> Azonban számottevő csapatok törtek be ismét a vármegye területére.

A visszavonulások idején küldték ki a frontra Szurmay Sándor<sup>66</sup> és Kornhaber Adolf<sup>67</sup> altábornagyokat azzal a céllal, hogy délről és keletről ellentámadást indítsanak és az ellenséget visszavonulásra kényszerítsék. Szurmay Sándor vezetésével november végére az osztrák-magyar csapatok kiszorították a beásott orosz csapatokat állásaikból, visszafoglalták a hágókat, az Uzsoki-szorost már november 26-án.<sup>68</sup>

Döntő fordulatot a harcok menetében november 28-a és december 18-a között kibontakozó a limanovai csata hozott, ahol a magyar és osztrák erők meg tudták állítani az „orosz gőzhengert” (4. melléklet). A Monarchia embervesztesége ezekben az őszi harcokban meghaladta a 800 ezret, ami katasztrófális volt.<sup>69</sup> A sok közkatona mellett sok tiszt is elesett, ami hatalmas veszteséget jelentett. De a birodalom talpon maradt, ám a háború még tovább folytatódott.

A limanovai harcok miatt az oroszok kénytelenek voltak csapatokat elvonni a Kárpátokról. December 9-én Szurmay Sándor észak felé nyomult előre. Uzsoknál a fél 38. honvéd gyaloghadosztály maradt, ami átirányították a Pflanzler-Baltin csoporthoz.<sup>70</sup> A gyalogság Fenyvesvölgy és Csontos, a tüzérség és a vonatok Nagyberezna, Kisberezna, Bercsényfalva környékén várta a további parancsokat.

A második betörés során az orosz katonaság erőit leginkább az Uzsoki-hágónál összpontosította. A támadás főképpen Ung és Zemplén vármegye északi peremének falvait érintette és mintegy 83 települést foglaltak el.<sup>71</sup> Eközben, hogy lelket öntsenek a helyiekben, a vidékhez érkezett a betörés idején Tisza István miniszterelnök és Károly főherceg és trónörökös.

---

<sup>65</sup> MNL. OL. K149 1914-X. res. tétel. 5221. csomó. 320. doboz. 41.

<sup>66</sup> Szurmay Sándor (1860-1945). 1914. május 1-től altábornagy, 1917. augusztus 10-től gyalogsági tábornok. Először a 38. honvéd gyaloghadosztály megbízott parancsnoka a háborúban, majd 1915. január 14-től a Szurmay csoport parancsnoka. Balla, 2010. 302.

<sup>67</sup> Kornhaber Adolf (1856-1937). A háború kitörésekor reaktiválták. A pozsonyi IV. kerülethez osztották be. 1914. november 22-től a Kornhaber csoport parancsnoka, majd 1915. január 16 és október 20-a között a kir. 51 gyaloghadosztály parancsnoka. BALLA Tibor: *A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 189.

<sup>68</sup> DUPKA György: *A Nagy Háború emlékezete Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018.

<sup>69</sup> GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat, Budapest, 1988. 217.

<sup>70</sup> DESEŐ Lajos: *Az 1914-1917. évi osztrák-magyar orosz háború*. Magyar Nemzeti Könyvkiadó, Debrecen, 1925. 85.

<sup>71</sup> DUPKA György: *A Nagy Háború emlékezete Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018.

Mindketten látni akarták a háborús helyzetet, az okozott károkat. Utóbbi Ungváron is járt és 120 katonát tüntetett ki. Méltatta a „szép fogadást” és a „hazafias magatartást”.<sup>72</sup>

A limanovai csatát követően és a tél beköszöntével egyfajta csend és nyugalom következett be, ami alól kivételt Uzsok és környéke volt, ahol december végén és január elején is heves harcokról számolnak be.<sup>73</sup>

### 2.3. A harmadik orosz betörés és a téli kárpáti csata

A limanovai győzelem után a Monarchia helyzete többé-kevésbé stabilizálódott. Ez teret adott arra, hogy védekezésből ellentámadásba menjen át a birodalom, amihez maga Conrad vezérkarifőnök erősen ragaszkodott. A vezérkari főnök a Kárpátok hágóit jelölte meg a támadások helyéül. A hosszú távú cél továbbra is Przemysl várának a felszabadítása volt. Az idő pedig nem a Monarchia oldalán állt: az akciónak még 1915. január-február során meg kellett indulnia.<sup>74</sup>

Hogy a terv sikeres legyen, Gróf Tisza István felkereste Vilmos német császárt, Conrad pedig Falkenhaynt, azzal a kéréssel, hogy nyújtson segédcsapatokat. Falkenhayn úgy határozott, hogy nyugaton, anélkül, hogy ottani haderőit csökkentené, védekezni fog, míg kelet számára 4 új hadtestet Hindenburg rendelkezésére bocsát, aki a maga részéről Conradnak, a Kárpátokban való alkalmazás céljából, három hadosztályt átad. Conrad vállalta, hogy ebből a német segítségből hasonló erőjű osztrák csapat hozzáadásával a *Südamree*<sup>75</sup> Munkács–Ungvár környékén, a kárpáti támadó hadműveletben való részvétel céljából megalakítja.<sup>76</sup> Ezzel megalakult a német Dél Hadsereg. 1915. január elején szerveződtek és indultak meg a német csapatok Munkács környékéről. Tapasztalt és tehetséges parancsnokuk volt, Alexander von Linsingen<sup>77</sup> személyében.

---

<sup>72</sup> Ung. 1914. december 30.

<sup>73</sup> VELTZÉ Alajos (szerk.): *A mi hőseink. Tisztjeink hőstettei a világháborúban*. Franklin Társulat, Budapest, 1916. 179.

<sup>74</sup> *Újkor*, TURNÁR Erik: *Az 1915-ös kárpáti téli hadjárat*, 2021. Elérhető: <https://ujkor.hu/content/az-1915-os-karpati-teli-hadjarat> (2022.02.09.)

<sup>75</sup> A *Südamree* vegyes serege: 48.000 puska, 325 ágyú „nagyságú” volt. Nagyszámban a helyiekből is verbuválódott. In: SUSLIK Ádám., 2016. 56.

<sup>76</sup> JULIER Ferenc: 1914-1918: *A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.

<sup>77</sup> Alexander von Linsingen (1850-1935). 1868. április 7-től tiszt. 1905-től altábornagy. 1907-től gyalogsági tábornok. 1915 januárjától a német Déli Hadsereg parancsnoka.

A támadást Svetozar Borojevic vezette 3. osztrák-magyar hadsereg kellett végrehajtania. Svetozar feladata a Duklai- és Uzsoki-hágók teljes visszafoglalása volt, ami utat nyitott volna Przemysl irányába. Svetozar mögött foglalt állást Böhm-Ermolli-hadserege<sup>78</sup>, aminek a feladata az akció támogatása volt. A 3. osztrák-magyar hadsereg jobbszárnyán helyezkedett el a német Südarmee, aminek a feladata a Vereckei-hágó biztosítása volt, amiben a tőle jobbra lévő Pflanzler-Balint hadseregcsoport a támogatta ebben.<sup>79</sup> 1915. január 16-án vissza rendelték Szurmayt az Ung völgyébe, akinek új vezérkar főnöke lett: Róder Vilmos. Szurmay altábornagy kapta az egész akció legfontosabb feladatát: az Uzsoki hágó elfoglalását. A támadás január 22-re volt beütemezve.

A tervben azonban több bukkánó volt. Egyrészt a támadás télen, egy hideg (olykor -20 Celsius-fokban), hófödte hegyes-erdős terepen ment volna végbe, ami még a legkiképzettebb és legellátottabb hadseregnek is komoly kihívást jelentett volna. Másrészt Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök állhatatosan támadni akart és tervei javarészt erről szóltak: a sorozatos, nagy emberáldozatokat követelő támadásokról.<sup>80</sup> Hötzendorf túlbecsülte az osztrák-magyar haderőt: a háború előtt kiképzett hadsereg jelentős része elpusztult az őszi harcok során, az állományt tartalékosokkal kellett feltölteni, akik fegyverhiány miatt csak minimális kiképzésben részesültek. Mégis a legnagyobb „hiba” az volt, hogy ezzel párhuzamosan az oroszok is egy nagy támadásra készültek, egy időben az osztrák-magyar támadással.<sup>81</sup>

A harmadik orosz betörés 1915. január 15-én kezdődött és február 27-ig tartott. Radko Dimitrijevo orosz altábornagy 3. hadserege január 15-én támadásba lendült a főleg népkelők által védett Kárpátok osztrák-magyar állásai ellen. Ezzel megkezdődtek a „kárpáti téli csaták” (5. melléklet).<sup>82</sup>

A központi hatalmak csapatai megpróbálták állni a sarat. Lövészárok-hadviselés alakult ki több helyen és szünet nélkül folytak az elkeseredett támadó és védekező hadműveletek. Mindezt télen, hóban és hidegben. Több helyen – Uzsoknál is - az éhes gyomorral is küzdöttek.<sup>83</sup>

---

<sup>78</sup> A háború idején a 16 919 lakosú Ungvár a Böhm-Ermolli 2. osztrák-magyar hadsereg főhadiszállása volt, míg a gorlicei áttörés következtében az arcvonal el nem tolódott keletre.

<sup>79</sup>TURNÁR E.: *Az 1915-ös kárpáti...* 2021.

<sup>80</sup>TURNÁR E.: *Az 1915-ös kárpáti...* 2021.

<sup>81</sup> Bruszilov, 1986. 128. vö. ÖStA-KA. Manuskriptesammlung. M. Boncz- Brujewicz: Unser Verlust von Galiczen im Jahre 1915. 1. Teil. Über die Karpathen nach Ungarn im Winter des Jahres 1915.

<sup>82</sup> A Nagy Háború legnagyobb téli hegyi csatasorozata a fagyos, hófödte Kárpátok alatt. Az utak sok helyen járhatatlanok voltak, az ellátás akadozó volt. Mindemellet maguk a katonák se voltak felkészülve ilyen viszonyok mellett harcolni, ahogy a parancsnokok se vették igazán számításba az időjárás adta nehézségeket megfelelően.

<sup>83</sup>GALÁNTAI J.: *Az első világháború...* 1988. 253.

A szokatlanul hideg, olykor mínusz 20 fok alá süllyedő hőmérséklet azonban nagymértékben nehezítette a komolyabb hadműveletek kivitelezését. Összeségében a központi hatalmaknak sikerült megállítani, hogy az „orosz gőzhenger újra induljon”.

Végül a január 22-re ütemezett támadás 23-án megindult. A német és osztrák-magyar csapatok újra rendezték soraikat és támadásba lendültek. Az egész kárpáti vonalon a négy hadsereg offenzívája<sup>84</sup> indult meg. Mivel azonban Conrad nagyon sürgette a támadást, ezért nem jutott elég idő a támadó hadművelet célszerű, de valamivel hosszabb időt kívánó megalapozására. Ennek következtében indult meg a világháború és egyben a világtörténelem legnagyobb hegyi és téli hadjárata, harcra készületlen és aránylag gyenge seregekkel. Ilyen volt például az, hogy a támadás első időszakára, Boroevic és Linsingen több mint 200 km széles arcvonala, csak 170.000 puskát hozott össze, amivel nem tudták effektíven és huzamosabb ideig lefedni a frontvonalat<sup>85</sup> (6. melléklet).

A támadások már az első napokban komoly nehézségekbe ütköztek. A Szurmay Csoport katonái már az első napon kimerültek és csak január 26-ra sikerült elfoglalni az Uzsoki-hágót. Borojevic eljutott Baligrodig, Linsingen is minimális sikereket ért el, de nagy véráldozat árán. A következő napokra a támadás lendülete egyértelműen megtört.<sup>86</sup> József főherceg úgy fogalmazott a január 27-én: „Egy új ellenség érkezett ma, ez azonban igazságos, mert úgy az orosz, mint bennünket egyaránt gátol. Ez az igen nagy hó és kegyetlen hideg, mely ma éjjel köszöntött be. Érkeznek is már siralmas jelentések, különösen a 20. honvédhadosztálytól, hogy temérdek fagyás van, sajnos sok a súlyos fokú.”<sup>87</sup> A nehezen járható terep, a havas időjárás miatt nagy számban került sor kisebb-nagyobb egységek közötti harcra, ezzel is kaotikussá téve a harcot. A nagy hóban sem szekér, sem málhás állat nem tudta a csapatokat a hegyormokra követni. A katonák így meleg ételhez és italhoz sem jutottak és a téli hidegben tömegével fagytak meg.

A nagy harcok és a téli hideg következtében a birodalmak csapatai lemorzsolódtak. Borojevic 130.000 puska erőjű serege ezekben a január 23-tól február 5-ig tartó harcokban 89.000 főt veszített.<sup>88</sup> Borojevic kérte Conradot a kudarcra ítélt támadás abbahagyását és hogy megmaradt erőiket inkább a Kárpátok védekezésére összpontosítsák. De ezt Conrad elutasította.

---

<sup>84</sup> Borojevic-hadsereg, Böhm-Ermolli-hadsereg, a német Linsingen-hadsereg és a Pflanzler-Baltin-hadsereg

<sup>85</sup> Julier F.: 1914-1918... 1933.

<sup>86</sup> TURNÁR E.: *Az 1915-ös kárpáti...* 2021.

<sup>87</sup> József Ágost, Habsburg főherceg: *A világháború amilyenek én láttam*. Első kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1926. 390.

<sup>88</sup> JULIER Ferenc: *1914-1918: A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933



Így az elkeseredett támadások tovább folytatódtak, sikertelenül. A harcok ismét elhúzódtak. Mindemellett a téli kárpáti küzdelmek nem érték el céljukat: Przemysl vára 1915. március 22-én elesett.<sup>89</sup>

Conrad Falkenhaynnal egyeztetve kívánt tavasszal egy újabb nagy erőjű támadást indítani. De az egyeztetés nehezen ment, mert a két tábornok között vita alakult ki. Mindazonáltal Conrad hitt abban, hogy most képesek lennének áttörni az oroszok vonalait – bár ekkora, 1915-től már nem a Monarchia irányította hadműveleteket, hanem a németek. A két hadvezér indulatos eszmecserejét a március 20-ára hajló éjjel megindult orosz támadás vetett véget, amiből kifejlődött a kárpáti csata utolsó nagy felvonása: a húsvéti csata.<sup>90</sup>

A húsvéti csata 1915. március 20 és körülbelül április végéig tarott. Az oroszok megkettőzték eddigi erőfeszítéseiket. Szakadatlan rohamaikkal lassan, de felőrölték a központihatalmak arcvonalait – főképpen ott, ahol a védelem szláv nemzetiségű csapatok feladata volt. A csata tetőfokán Conrad további segédcsapatokat kért Falkenhayntól, aki Hindenburg Kelet-poroszországi hadosztályaiból vett el. Ezt követően a központi hatalmak támadásba lendültek. Az osztrák–magyar és a segítségükre érkező német csapatoknak nagy nehézségek árán, de 1915 májusának elejére sikerült kiverni az oroszokat a Kárpátokból. Innentől fogva tervük az volt, hogy Orosz-Lengyelországban tevékenykedő orosz hadseregeket az osztrákok délnyugat, a németek pedig északnyugat felől több száz kilométer mély katlanba zárják. Ebből alakult ki az 1915. május 2-4. közötti gorlicei csata, aminek keretében Rapica Ruska, Stoszkowka, Gorlice és Rzepienik között áttörték a frontot a központi hatalmak. E győzelem úgy vonult be a hadtörténelembe, mint a „gorlicei áttörés”, aminek következtében az osztrák-magyarok és németek június 3-án visszafoglalták Przemysl várát, majd 22-én Lemberget is. Így ismét „béke honolt” a Kárpátok lejtőin. Legalábbis egy ideig.

Maga a kárpáti csata, a világháború legnagyobbjai és legvéresebbjei közé tartozik. A Monarchia csapatai 1915. január 1-től április végéig közel 800 ezer főt vesztek (amit, ha hozzáadunk az 1914. őszi sikertelenségek 800 ezres veszteségeihez, akkor 1,6 millió katona hiányáról beszélhetünk). Ennek a számnak közel a fele, 350 ezer fő esik az abszolút veszteségre:

---

<sup>89</sup> SZURMAY Sándor: *A magyar katona a Kárpátokban*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940.

<sup>90</sup> JULIER Ferenc: *1914-1918: A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933

a halottakra.<sup>91</sup> A többi sebesülés, betegség vagy hadifogság folytán vált ki a csatavonalból. A hivatalos tisztek 2/3-a is odaveszett.

#### **2.4. A harcok eredménye**

1914 őszére a front elérkezett a Kárpátok alá és egészen 1915 tavaszának közepéig itt is maradt. Ezalatt a majd fél év alatt több hadműveletre és ütközetre került sor a frontszakaszon. A harcok leginkább a hágókért és környékükért folytak. Ezek leginkább a fő frontvonal melletti nyomást gyakorló és rabló akciók lehettek. Az őszi harcok alatt egyik fél sem úgy tekintett rá, mint főhadszíntérre. Az oroszoknak háromszor is sikerült betörnie oroszok háromszor is betörték - de mind háromszor sikerült az osztrák-magyar haderőknek visszaszorítani őket.

1915 telére átgondolásra került a Kárpátok helyzete a keleti fronton. Míg 1914-ben a Kárpátok, mint mellékhadszíntér szerepelt a Nagy Háború frontjai között, addigra 1915-ben ez megváltozott: főhadszíntérre avanszált. Kialakult a téli kárpáti csata. A téltől megkezdődően egyre nagyobb volumenű akciók mentek végbe, párhuzamosan a kisebb egységek közötti csatározásokkal. 1915 január elején a Kárpátokban, Gorlice és Bukovina között még csak 18 gyalog és 6 lovas osztrák-magyar hadosztály állt. Április vége felé ez a haderő 46 gyalog (köztük 6 német) és 8 és fél lovashadosztályra emelkedett. Ezt főképpen Conrad törekvése idézte elő, aki a döntő csapást a Kárpátokban akarta az oroszokra mérni. De ez nem sikerült.

A fronton harcoló katonák olyan kihívásokkal, kényszerekkel, fenyegetésekkel és veszélyekkel is szembesültek, melyekkel békeidőben sohasem találkoztak. A katonák által átélt borzalmak és szörnyűségek, az ember életének elértéktelenedése, elvételének relativizálódása jellemző volt az első világháborúra.<sup>92</sup> Az erőszak, a terror, a brutalitás, valamint a kiszolgáltatottság érzése súlyos stresszállapotokat, lelki betegségeket, traumákat okozhatott. De a katonák mellett a veszteségek a hátramaradt szeretteiknek is súlyos hiányt okoztak. Már ekkor a háború elején gyakran merült fel a kérdés, hogy tulajdonképpen miért is folyik a háború, miért harcolnak a magyar katonák? Rácz Pál ungvári író-újságszerkesztő vezércikkében így próbált meg válaszolni erre a kérdésre: „...igaz, hogy most, a világháborúnak ebben a stádiumában elsősorban a hazát védjük, annak háborítatlanságáért másztak fel a Kárpátok hóföjte

---

<sup>91</sup> LIGETI Dávid: *Előre, Arz!* Kriterion Könyvtár, Kolozsvár, 2019. 70.

<sup>92</sup> *Első század*, 14 évf. 3. sz., 2015. nyár, SÁNDOR András 2015. *Háborús traumák az első világháborúban*, ELTE, Budapest, 2.

*magaslataira fegyveres testvéreink, de míg a hadviselő felek mindegyikének területi aspirációi vannak, addig mi az önzetlenség háborúját vívjuk.”*<sup>93</sup>

Az említett harcokban részt vett Ung vármegye egyetlen gyalogezrede<sup>94</sup>, mégpedig a cs. és kir. Péter Ferdinánd főherceg nevét viselő cs. és kir. ungvári 66. számú gyalogezred<sup>95</sup>. A gyalogezred a VI. Hadtesthez<sup>96</sup> tartozott. Az északkeleti hadtest 11 gyalogezredből, 2 lovasezredből és 6 tüzérségi ezredből állt össze. Mivel a hadtest területe több nemzeti kisebbség által lakott területre terjedt ki (főleg szlovák, rutén és román), így a gyalogezredek sorai igencsak színes képet mutattak. A gyalogezredet 1860. február 1-jén alapították a 34-es, 40-es és 57-es soryalozezredek egy-egy zászlóaljából.<sup>97</sup> A törzs helyőrsége Ungvár városa volt, Ung vármegye központja. Az ezred négy zászlóaljából<sup>98</sup> állt: egy Kassaiból, egy Gorazdeiből és két Ungváriból.<sup>99</sup> Az ezredtörzse, a III. és IV. zászlóalj Ungváron, az I. zászlóalj Kassán, a II. zászlóalj a boszniai Gorazdén állomásozott. A 66-os gyalogezred részt vett az orosz front számos hadműveletében, mint például Galícia védelmében, Kárpátokért folyó harcokban vagy a gorlicei áttörésben.

Ung vármegye, mint belső és külső hadműveleti terület volt a Kárpátokért folyó küzdelem során. A front főképpen az északi területeket, a perecsenyi és bereznai járásokat érte el, ahol a harcok során komoly károk keletkeztek – egyes falvak a földdé váltak egyenlővé, mint például Fenyvesvölgy. És ott, ahová a csatározások nem értek el, a szobránci, ungvári és kaposi járásokban állandó felkészültség és félelem volt a lakosság körében. Ott is háború dúlt, egy másfajta háború: a front közvetlen szomszédágában lévő hátország harca az ellátásért, a rendért.

---

<sup>93</sup> Ung, 1915. május 1.

<sup>94</sup> Maga a gyalogezred 12 zászlóaljából, illetve parancsnoki és támogató alapegységekből álló katonai egység. Parancsnoka az ezredes.

<sup>95</sup> <http://www.magyarezredek.hu/> (A letöltés dátuma 2021.02.20.)

<sup>96</sup> A hadtest egy magasabb szintű, önálló harci egység, amely általában 3-5 hadosztályból, parancsnoki törzsből és esetleg támogató alegységekből áll.

<sup>97</sup> <http://www.magyarezredek.hu/> (A letöltés dátuma 2021.02.20.)

<sup>98</sup> A zászlóalj több századból álló szárazföldi katonai egység. Több (2-4) zászlóalj tesz ki egy ezredet vagy dandárt. Egy zászlóalj létszáma körülbelül 3-800 fő, parancsnoka rendszerint őrnagy, önálló zászlóalj esetén alezredes, esetleg ezredes.

<sup>99</sup> Legideálisabb esetben a gyalogezred létszáma elérhette 1800-3200 főt - de természetesen ezt a harcok idején a háborús veszteségek és helyzet következtében nem tudták stabilan megtartani. Máskülönben békeidőben a kaszárnyákban néhány tucatnyian tartózkodtak csak.

## III.FEJEZET: HARC A FRONT MELLETT. UNG VÁRMEGYE KAPCSOLATA A 2. ÉS 3. OSZTRÁK-MAGYAR HADSEREGGEL

### 3.1. A hadihelyzet Ung vármegyében 1914 ősze és 1915 tavasza között

Ung vármegye helyzete 1914 ősze és 1915 tavasza között nehéz és bonyolult volt. Az őszi és téli harcok alatt heves csaták dúltak, főképpen az uzsoki hágónak az ellenőrzéséért. A front főképpen az északi területeket, a perecsenyi és bereznai járásokat érte el, ahol a harcok során komoly károk keletkeztek – egyes falvak a földdé váltak egyenlővé, mint például Fenyvesvölgy. És ott, ahová a csatározások nem értek el, a szobranci, ungvári és kaposi járásokban állandó felkészültség és félelem volt a lakosság körében. Ezzel párhuzamosan a vármegyét a hadsereg, az osztrák-magyar hadsereg valószínűleg megszállta és irányítása alá vette.

A három orosz betörés, majd pedig a téli kárpáti csata meghatározta a vármegye mindennapjait. A front szomszédsága és jelenléte, az ágyúk és fegyverropogások zaja, a katonai alakulatok fel-le vonulása az utakon, a síneken, a harcok rémhírei állandó rettegésben, vagy legalábbis készenlétben tartotta a lakosságot. Azonban hágókon és a völgyekben végbemenő nagyszabású hadműveletek mellett egyéb gondok is megnehezítették nem csak az itteniek, de a katonák és a hadsereg életét és munkáját.

A harcok kezdeti szakaszában Kelet-Magyarország térsége, azon belül Ung, Bereg és Máramaros vármegye megtelt a főleg Galíciából érkezett menekültekkel. Németek, lengyelek, rutének, magyarok, férfiak, nők, gyerekek,<sup>100</sup> öregek. Sokan menekültek a Kárpátokon túli keleti tartományokból, minél messzebbre a frontvonalától, leginkább Budapest irányába. Pontos adat nincs a menekültek számát illetően, de egy 1915-ös orosz forrás körülbelül 700 ezerre saccolja ezt.<sup>101</sup>

A nagy menekültáradat a helyi lakosság körében pánikot okozott. A határmenti vármegyék lakosai közül sokan a menekültekkel együtt hagyták el otthonukat. Főleg nők és

---

<sup>100</sup> A gyermekek közül sokan egyedül mentek útnak, merthogy elvesztették szüléiket. Őket a kormány megpróbálta biztonságosan elhelyezni, a fronttól minél messzebbre. Ung vármegyéből felső-ungi és Zemplénből felső-zempléni elhagyott, árva vagy biztonságba szánt gyermekeket gyűjtötték össze 1915. április 29-én és az Alföldre vitték. Összesen 414-et helyeztek árvaházakba vagy családokhoz. In: DUPKA György: *A Nagy Háború emlékezete Kárpátalján*, Ungvár-Budapest, 2018. 57. old

<sup>101</sup> И., Белова: *Вынужденные мигранты беженцы и военнопленные Первой мировой войны в России. 1914–1925 гг.* Москва 2014. 104.

gyerekek követték a keleti menekülteket és leginkább a megyeszékhelyről, Ungvárról.<sup>102</sup> A hatóságok tisztviselői és rendfenntartó szervei megpróbálták nyugtatni a tömegeket, sikertelenül.<sup>103</sup> Az időközbeni front elérkezésével a csendőrség evakuáltatta<sup>104</sup> a lakosságot, vagy legalábbis megpróbálta rendezettmódon terelni őket. Ám ez az áttörések adta zűrzavar, részben a hatóságok és hadsereg hibái folytán hamar káoszba fulladt.

A lakossággal együtt a helyi hatóságok valamennyi hivatalnok is a menekülőket követték. Ez főképpen Ung vármegye északi járásaira volt jellemző, ahol az áttörések következtében heves harcok alakultak ki. 1914. október 14-ei jelentés szerint csak a nagybereznai járás területéről 27 köztisztviselő (többek között a járási írnok, a szolgabíró, a járási orvos, akit mondjuk visszafordítottak, a fenyvesvölgyi szolgabíró, az adóhivatalnok, az elemi iskola igazgatója és az állatorvos stb.) hagyta el posztját.<sup>105</sup> Itt a megmaradt lakosság lényegében működő polgári irányítás nélkül maradt. De ugyanúgy menekültek a vármegye többi területéről is, mint például a megyeszékhelyről, Ungvárról is, ahol csak az ungvári katolikus gimnázium majdnem teljes tanári kara „eltűnt”.<sup>106</sup> Bár Ungvár esetében azért meg kell jegyezni, hogy az államapparátus legénységéből viszonylag kevesen fogták menekülőre és csak a „nem jelentős” tisztviselők, mint például a tanárok mentek el.<sup>107</sup> Az viszont tény, hogy az északi járásokban az állami szervek pozíciója rendkívül nehézé vált és Ungvár gyakorlatilag nem is tudott ott irányítani.

A kormány felhívta a figyelmet a menekültek közt átjövő kémek lehetőségére.<sup>108</sup> Az orosz kémek sebesültségre hivatkozva kívántak kórházakba kerülni, ahol céljuk volt, hogy a harcok sérültjeitől információt gyűjtsenek. Az információ kiterjedt a tisztek neveire, a csapatok arcvonali állomáshelyeikre, létszámukra stb.<sup>109</sup> Másik részük parasztnak öltözött. Sokan közülük

---

<sup>102</sup> Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL). Fond. 4. opisz. 1. odinica. zberihanya. 716. 9.

<sup>103</sup> KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 694. 2. A nagybereznai és perecsenyi járás főszolgabíróinak jelentése az orosz betörés állásáról. (1914. szeptember 25-november 19.) 2.

<sup>104</sup> KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 676. 2. Katonai hatóságokkal való együttműködés lehetőségei, kolera járvány visszaszorítása és intézkedései. (1914. október 8.-november 10.) 4-6.

<sup>105</sup> KTÁL F. 4. op. 1. od. zb. 408. 24-25. Jelentések a posztjukat elhagyó hivatalnokokról.

<sup>106</sup> KTÁL F. 4. op. 1. od. zb. 408. 47-49. Ung vármegye főispán 1914. okt. 30-ai jelentése a posztjukat elhagyó hivatalnokokról.

<sup>107</sup> KTÁL F. 4. op. 1. od. zb. 408. 50-51. Helyzetjelentés Ungvár helyzetéről, az ideiglenesen helyüket elhagyó hivatalnokokról.

<sup>108</sup> Erről bővebben: VARGA Róbert: *Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadműveleti területén 1914-1915 között* in: Acta Academiae Beregsasiensis, 16. évf. 1. Kötet, 2017.

<sup>109</sup> KTÁL F. 4. op. 1. od. zb. 676. 22.

oroszt altiszt voltak, vagy akár a közeli galíciai lakosság köréből verbuválódtak.<sup>110</sup> A megmaradt levéltári iratok alapján elmondható, hogy a kémek ellen, különösen Ung vármegye, erőteljesen megpróbált fellépni már az első napokban és valóságos paranoiát eredményezett a helyi csendőrség körében.<sup>111</sup>

Az orosz betörésekkel együtt a kolera járvány is betört a vármegyébe. A belügyminisztérium szerint<sup>112</sup> 1914. szeptember 15-én jelentették be az első esetet a békéscsabai kórházban, az északi harctérről hazatért sebesült katonáknál. A visszavonuló vagy sebesült katonák után a hadifoglyoknál és a polgároknál is fokozatosan elkezdett terjedni a kolera, főleg az északkeleti vármegyékben. Ung vármegyében 45 községet érintett a betegség<sup>113</sup> és leginkább Havasköz, Felsőrőcze, Bunkós és Palócz településeken tetőzött.<sup>114</sup> Az egészségügyi helyzet 1914 ősze és 1915 tele között nehéz helyzetben volt. Mindezzel együtt fennállt annak a veszélye is, hogy az ország szívébe igyekvő menekülők által az egész birodalomra is szétterjedhet a kór. A kormány megpróbálta megvalósítani az előírt óvintézkedéseket, de ezt szinte lehetetlen volt kivitelezni a fennálló nehéz és kaotikus helyzetben.

A birodalmi csapatok felvonulása, a harcokkal járó pusztítások, az ezek által keletkezett utazási és ellátási problémák is csak nehezítettek a helyzeten. A csapatösszevonások elsősorban közlekedési dugókat és kavarodást, másodsorban félelmet okozott a lakosság körében. A csatározások következtében több északi falu megsemmisült vagy olyan károkat szenvedett, amiket majd csak a következő években vagy a háború után próbálnak majd helyreállítani.<sup>115</sup> Az egyes községekben akadozott vagy teljesen megállt a közlekedés, ezzel együtt az élelmiszerellátás is. Több faluban, mint például a nagybereznai Fenyvesvölgyben és Hajasdon már 1914 novemberére üreseké váltak a boltok polcai, mert nem tudtak élelmiszerhez jutni.<sup>116</sup> Sőt egy adott ponton magába a nagybereznai hivatalba is ételt kellett vinni.<sup>117</sup>

Összeségében a vármegye nehéz helyzetben találta magát: meg kellett birkóznia a galíciai menekültáradattal, lakosságának félelmével és menekülésével, az északi járások hivatalnokainak

---

<sup>110</sup>DUPKA Gy.: *A Nagy Háború...*, 2018. 42.

<sup>111</sup>KTÁL, F. 4. op. 1. od. zb. 676. 17.

<sup>112</sup>Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL). K27 (1914. 12. 18) 22R/65

<sup>113</sup>SUSLIK Ádám: *"A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között"*, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2016. 121-125

<sup>114</sup>KTÁL. F. 7. op. 1. od. zb. 2714.

<sup>115</sup>KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 768. 40-42. és KTÁL. F. 10. op. 5. od. zb. 880. 50.

<sup>116</sup>KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 693. 60-61 Nagybereznai járás főszolgabírójától 1914. november 18-ai jelentése a járás boltjainak és korcsmáinak helyzetéről

<sup>117</sup>KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 408. 47-49

szökéseivel, a beáramló kémekkel, a kitörő kolerajárvánnyal és a birodalmi hadsereg visszavonulásával és felvonulásával keletkező kavalkáddal. Ehhez még hozzáadódott az, hogy szeptemberétől Magyarország keleti kapuinál, a Kárpátok hágóinál már megjelentek az oroszok és betöréseik után csak pusztítást hagytak maguk után. Ebben a zavaros időszakban vonult ide vissza és foglalt állást a 2. és 3. osztrák-magyar hadsereg, amelyek egészen jövő év tavaszáig itt is maradtak.

### **3.2. A 2. és 3. osztrák-magyar hadsereg tevékenysége 1914-1915 között**

A 2. osztrák-magyar hadsereg (*K. U. K. 2. Armeekommando*) a háború kezdetén a „*B-Staffel*” részeként a szerb hadszíntérre vonult, majd az orosz mozgósítás után átirányították a keleti frontra. Így lényegében megkésve érkezett Galíciába, körülbelül akkor, amikor az oroszok elkezdtek visszaszorítani az osztrák-magyar csapatokat. A súlyos logisztikai hiba miatt a harcok kezdeti szakaszán szervezetlenül, vagy legalábbis nem teljes szervezettségében vette fel a harcot.

A hadsereg 12 hadosztályt foglalt magába. 1915 szeptemberétől 1916 júliusáig *Heeresgruppenkommando Böhmer-Ermolli* néven működött, majd 1918 áprilisától nevezték át Keleti hadsereggé, és Ukrajna területén megszálló erőként állomásozott. Eduard Böhm-Ermolli vezérezredes volt a parancsnok a mozgósítástól egészen 1918. áprilisig.<sup>118</sup>

A 3. osztrák-magyar hadsereg (*K. U. K. 3. Armeekommando*) az orosz hadszíntéren harcolt az „*A-Staffel*” részeként egészen 1915. júniusi feloszlatásáig. A hadsereg oroszlánrészt vállalt az osztrák-magyar offenzívákban a galíciai frontszakaszon, majd pedig az orosz túlerő elleni védekezésben is.

A hadsereg ugyanúgy körülbelül 12 hadosztályból tevődött össze. Parancsnokai voltak: Adolf Brudermann altábornagy a mozgósítástól egészen 1914. szeptember elejéig, majd Svetozar Boroevic gyalogsági tábornok 1915 májusáig. 1915. júniusában feloszlatták a hadsereget és átszámolták 1. hadsereggé, 1915 szeptemberben pedig a szerb fronton az addig helyébe lépett Armeegruppe Tersztyánszky-ból szervezték újjá.<sup>119</sup>

Mindkét hadsereg Ung vármegye és a szomszédos vármegyék (Sáros, Zemplén, Bereg, Ugocsa, Máramaros stb.) vonult vissza 1914 szeptemberében. A csapatok levertek és kimerültek

---

<sup>118</sup> SZIJJ Jolán: *Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje I.*, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/06000/06051/html/#d1e228> (2022-03-09)

<sup>119</sup> U.O.

voltak. Újjászervezésre, nyersanyag és ember feltöltésre szorultak. Itt, a Kárpátok mentén kényszerültek folytatni a harcot a majd ősszel és télen támadó oroszokkal szemben. Ung vármegye esetében először a 2. osztrák-magyar hadsereg egyedül, majd pedig a 3. osztrák-magyar hadsereggel együtt látta el a védelmi feladatokat 1914 szeptembere és novembere között, mígnem a védelem teljes egészében a később felállított Pflanzler-Baltin hadseregcsoport kezébe nem került. A téli kárpáti offenzíva már a Pflanzler-Baltin hadseregcsoport irányításával történt meg.<sup>120</sup> Itt létük és irányításuk alatt vált a vármegye *hadműveleti területté* és lett bevezetve a *katonai igazgatás*.

### 3.2.1. Hadműveleti területté válás és a katonai igazgatás bevezetés

A két visszavonuló hadsereget követték az oroszok, velük együtt a front is. Az északkeleti vármegyék (beleértve Ung vármegye) 1914 szeptemberétől egészen 1916 júliusáig *hadműveleti területté*<sup>121</sup> váltak. Ung és a szomszédos vármegyékben a zavaros frontmozgások végett az 1914-1915 közötti harcok idején ez tovább bonyolódott, és megkülönböztettek *belső* és *külső hadműveleti területet*, a frontvonal állása szerint (7. melléklet).<sup>122</sup>

A *belső hadműveleti terület* (nagybereznai és perecsenyi járások) lényegében „a háborús” övezet volt, aktív frontvonalakat övező terület. Itt foglaltak állást a birodalmi csapatok, a lefoglalt iskolákban, körleteikben vagy táboraikban. A közvetlen háború adta veszély mindennapi volt. A csatározások sokszor idáig is eljutottak. A katonai igazgatást teljes mértékben érvényesítették: az abszolút katonai irányítás, a polgári jogok erős korlátozását, a fokozott ellenőrzést, a gyanús személyek túszejtését, a rögtönítélő bíróság bevezetését és a rekvirálást. A mozgásszabadság teljesen vagy részben megszűnt, hogy a közlekedést és az utakat a hadi célok szolgálatába állítsák.<sup>123</sup> Ehhez hozzájárult az is, hogy Ung vármegye északi jársaiban a kormányzati szervek a harcok alatt részben vagy teljesen elmenekültek, így ezeken a területeken a katonaság gyakorlatilag szabadkezet kapott az irányításban. A civil lakosságnál is hasonló volt

---

<sup>120</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek...* 2016, 152-154

<sup>121</sup> A hadműveleti terület a hadsereg ellenőrzése alatt álló zónája. Határvonalai: a frontvonal és a háttér. Lezárt terület volt, ahol a seregtestek és seregcsoportok tevékenykedtek. Civil csakis katonai engedéllyel és igazolvánnyal közlekedhetett. E területeken a katonai közigazgatás bevezetésre került. In: SZIJ Jolán (főszerk.) (1996). *Magyarország az első világháborúban*. Petit Real Kiadó. Budapest, 250. o. és VARGA Róbert: *Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadműveleti területén 1914-1915 között* in: Acta Academiae Beregsasiensis 2017. 48-51. Elérhető: [http://www.epa.hu/01600/01626/00015/pdf/EPA01626\\_acta\\_bereg\\_2017\\_042-062.pdf](http://www.epa.hu/01600/01626/00015/pdf/EPA01626_acta_bereg_2017_042-062.pdf) (2020.04.22)

<sup>122</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek...* 2016, 58-63

<sup>123</sup> U.O., 58-63.



a helyzet: sokan elhagyták a vármegyét saját akaratukból vagy az evakuációk révén. Az ott maradt civileket, ha munkaképesek voltak, akkor felhasználták útváltásra vagy erősítési munkálatokra.

A *külső hadműveleti terület* (ungvári, szerednyei, nagykaposi és szobránci járások) funkcióját tekintve lényegében a belső hadműveleti terület háttérterülete, pontosabban utánpótlási, illetve felvonulási területe volt.<sup>124</sup> A belsővel ellentétben a „külső területeken” más rendszabályok érvényesültek. A katonai igazgatás természetesen itt is bevezeték (az abszolút katonai irányítást, a polgári jogok erős korlátozását stb.), bár a helyi polgári adminisztrációnak és egyben a lakosságnak is nagyobb mozgásteret hagytak, annak érdekében, hogy az utánpótlási források és vonalak minél effektívebben működjenek. Merthogy a zónába folyamatosan érkeztek az osztrák-magyar csapatok, akiknek az ellátásáról a polgári lakosságnak kellett gondoskodnia. Emellett az utazás a külső hadműveleti területen belül nem esett korlátozás alá, de határának átlépése, akár az ország belsőjének irányába is csak a megfelelő igazolványba vezetett záradékkal lehetett - a belső hadműveleti zónába általában egyenes tilos volt átmenni.<sup>125</sup> Itt a mindennapi élet „zavaratlanabbul” folyhatott, már amennyire tehetette a háború szomszédságában.

Annak érdekében, hogy a hadsereg hatékonyan operáljon, a hadműveletek kivitelezése, a felvonulás, a toborzás, az ellátás, a nyersanyagok beszerzése és a rend fenntartása sikeresen megvalósuljanak, szükséges volt kiépíteni és alkalmazni egy az erre megfelelő igazgatási rendszert. Erre alkalmas és egyben előírt volt a *katonai igazgatás*. Katonai igazgatásnál katonai parancsnokságok, intézmények jöttek létre, egészítették ki vagy váltották fel a helyi hatóságokét. A katonai igazgatás polgári képviselője a kormánybiztos lett. Innentől fogva a polgári közigazgatás teljesen alá lett rendelve a hadseregeknek. A katonai parancsnokságok és intézmények rendeletekkel irányított, felhasználva a polgári közigazgatás szolgálatait. A polgári közigazgatás így teljes alárendeltségbe került. A katonai igazgatást 1914. szeptember 24-én vezették be az északkeleti határmenti vármegyékben, az első orosz betörésekkel egy időben.<sup>126</sup>

---

<sup>124</sup> BENCsik Péter: *Hadműveleti területek az első világháború Magyarországon*, in: [trianon100.hu](https://trianon100.hu), 2022. <https://trianon100.hu/blog-cikk/hadmuveleti-teruletek-az-elso-vilaghaboru-magyarorszagan> (2022-03-06)

<sup>125</sup> U. O.

<sup>126</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek...* 2016, 2016 58-63



való szorosabb együttműködés elsősegítése volt. Mindemellett felelt a kémelhárításért, az utak biztosításáért és karbantartásáért, a csendőrség irányításáért, továbbá a hadsereg számára fontos nyersanyagok zavartalan beérkezéséért és nem utolsósorban a lakosság nyugalalmának megőrzéséért is, a rend fenntartásáért. A karhatalmom alkalmazására is jogosult volt, persze előtte egyeztetnie kellett a helyi hatóságokkal, mivel ők ismerték legjobban az ottani körülményeket.<sup>132</sup>

A harcok alatt a régióban nem a hadtest vagy az állomásparancsnokságok vezették a katonai irányítást, hanem több hadsereg, a 2. és 3. osztrák-magyar hadsereg, valamint a Pflanzner-Baltin hadsereg csoport illetékes szervei. Ezek a csoportok sokszor egyszerre, határvonalak nélkül rendelkeztek a régióról. Ez legjobban a hadtápterületeknél érhető tetten, ahol egyáltalán nem voltak határvonalak a területek között és a hadtápalakulatok már-már rendezetlenül működtek. Mindezt azt is nehezítette, hogy a visszavonulást követően jól kidolgozott tervvel sem rendelkeztek a hadseregek ellátás és igazgatás terén, merthogy a terület katonai védelme a felvonulási tervekben nem szerepelt. Csak 1915 elejére realizálódott egy működőképes, szervezetszerű ellátási és irányítási rendszer. Ezt bizonyítja, hogy a harcok elején egyetlen, még békeidőben is működő hadtáppállomás működött a térségben, Munkács központtal. Vasúti élelmezési raktárakat csak később, Csapon, Munkácson, Ungváron, Bányában és Szolyván létesítettek.<sup>133</sup>

Ung vármegye elsősorban a 2. osztrák-magyar hadsereg hadtápterületévé vált. A vármegyeszékhely, Ungvár lett a hadtáp és egyben hadsereg parancsnoksági központja. Az 1915. február 13-ai állapotok (8. melléklet) szerint a következőképpen szerveződött a hadtápterület:

- Két nagy hadtáp körlet lett kialakítva, ahol beleesett Ungvár, Perecseny, Nagyberezna, továbbá Csontos, Fenyvesvölgy és Hajasd; mindemellett a nagyobb települések mellett a katonai körletek is ki lettek alakítva, az utak mentén,
- Kihelyezett hadsereg-hadtápparancsnokság, hadtápcsoport és zászlóalj volt Ungváron, Nagybereznán, Fenyvesvölgyön,
- Lőszerellátó állomások lettek létesítve Ungváron, Fenyvesvölgyön és Hajasdon,
- Módosított ellátási helyeket helyeztek ki Ungváron, Perecsenyen, Nagybereznán, Csontoson, Fenyvesvölgyön és Hajasdon.

<sup>132</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek...* 2016 58-63

<sup>133</sup> Suslik Ádám: *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914-1916), Hadtörténelmi Közlemények* 130. évf. 2. sz. 2017, Budapest, 405-432

- Az említett településeken ellenőrző állomásokat is létrehoztak, főleg csendőr legénységgel.

Mint az megállapítható, a nagyobb települések a parancsnokságok állomáshelyeivé váltak és a hadsereg megpróbálta a körletek és az ellátó állomásokat a fő vonat- és úthálózatok mentén kialakítani. Így a Csap és az Uzsoki-hágó között húzódó Ungvár-Perecsény-Nagyberezna-Sóslak-Csontos-Fenyvesvölgy-Hajasd út vonal kulcsfontosságú volt mind ellátás, mind felvonulás terén. Ezért itt fokozott ellenőrzést és több olyan intézkedést hoztak, hogy az ellátmány és a katonaság zavartalanul végig folyhasson.<sup>134</sup>

A kiépült katonai igazgatási rendszeren keresztül a hadsereg képes volt hatékonyan irányítani a vármegyében. Az 1914 és 1915 közötti időszakban a katonai igazgatás leginkább a rekvirálás, az ellátás, a hadtáp és felvonulási útvonalak állapota, valamint a rend és kémügy ügyeivel kellett, hogy foglalkozzon. A hadvezetés igyekezett ezeket megoldó vagy elősegítő határozatokat kiadni. Az irányítás eszköze legtöbb esetben a katonaszerű utasítások voltak. Az utasítások címzettjei általában a helyi államszervek (első sorban a helyi szolgabíró vagy akár a főszolgabíró) voltak. Maguk a helyi hatóságok fontos feladatokat láttak el ebben a katonai rendszerben: egyrészt, ha a vármegyét érintő ügyekről (például az út rossz állapota az adott településen) volt szó, akkor sokszor nekik kellett a nyersanyagokat előteremteni; másrészt tehermentesítették a hadsereget az olyan ügyektől (mint például a menekültügy, az evakuálás, a rendfenntartás, a kémügy, infrastruktúra állapota vagy akár az élelmiszerellátás) amikért kár lenne a katonaságnak értékes erőforrást fordítani a frontvonalról. A két hadsereg hadvezetése az irányítás terén két fő területe összpontosított: a rekvirálásra és a rend fokozott fenntartására.<sup>135</sup>

### **3.2.2. Fokozott ellenőrzés: menekültügy, kolera, kémügy, mozgáskorlátozás, a csendőrség szerepének átvértelődése.**

A menekültügy az egész régiót érintő probléma volt. A menekültáradat, a menekülő lakosok a falvakban pánikot, az utakon dugókat és a vasútállomásokon a vonatállomásokat teljesen megbénító sorokat okozott. Hogy úrra legyen a helyzeten, Ung vármegye kormánya parancsba adta a menekültek feltartóztatását, elszállásolását, a szervezett elszállítást, a rend fenntartását, a

<sup>134</sup> SUSLIK Ádám: *Bereg és Ung...* 2017, 423-432

<sup>135</sup> VÖLGYESI Zoltán: *Harctértől a hátszögig: Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében*, Budapest, 2016, 43-59

lakosság megnyugtatását. Azonban ezzel a vármegye egyedül nem tudott megbirkózni.<sup>136</sup> A vármegye szerveinek, különösen a csendőrségnek egyszerűen nem volt elég arra kapacitása, hogy fentartsa a rendet.<sup>137</sup> A hadvezetés számára pedig kulcs fontosságú volt, hogy a vasutak és ezzel együtt az utak tehermentesítve működhessenek az ellátás és felvonulás alatt. Nem engedhették meg maguknak, hogy a menekültek ezt lelassítsák vagy megakadályozzák.<sup>138</sup> Ezért hamar a menekültekkel kapcsolatos ügyek vármegyei szinten a hadtestparancsnok hatáskörébe került, míg a kisebb menekültügyeket a vidéki csendőrségnek intézte.<sup>139</sup> A hadtestparancsnokságok fokozták a rendfenntartó erők számát a vasútállomásokon és a tömegeket igyekeztek szétoszlatni. Sőt a katonák is kisegítették a csendőrséget.<sup>140</sup> A hatóságokkal olyan intézkedést is kiadattak, aminek értelmében csakis a hivatalból kirendelt vagy a hivatali főnöke által kiadott igazolvánnyal rendelkező személyek tartózkodhattak a vasútállomások körül.<sup>141</sup> Ezzel párhuzamosan újra szervezték és leegyszerűsítették a menekültek befogadását és elszállíttatását: a galíciaiakat ideiglenesen elszállásolták és 24 óra alatt szállították el őket, nekik elkülönített lezárt, kísérettel biztosított vonatokon, melyek Budapestre, Ungarisch Hradischba vagy Szatmár megyébe mentek. Magát a szállítást a vonalparancsnokságok végezték.<sup>142</sup> Ennek következtében a menekültügy 1914 telére többé-kevésbé megoldódott, aminek az volt az ára, hogy a hadsereg lényegében teljes egészében lefoglalta és irányítása alá vette a vasút- és az úthálózatokat egy részét is.

A menekültek érkezésével a koleraveszély is csak fokozódott. A kolera gyorsan szedte áldozatait, októberre-novemberre csak fokozódott a napi esettszám és félő volt, hogy a hideg téli hónapokra, amik amúgy is a vármegye számára a „járványos hónapok voltak”, akár be is robbanhat a járvány országosszinten.<sup>143</sup> Ezért Budapest kiküldte Dr. Hajós Béla miniszteri tanácsost, közegészségügyi főfelügyelőt, hogy a helyi kormányzervekkel és hadseregekkel együtt kidolgozzák és meghozzák a megfelelő intézkedéseket a járvány megfékezésére.<sup>144</sup> Az

---

<sup>136</sup> KTÁL, F. 4., op. 1. od. zb. 716. 13. Az ungvári főszolgabíró jelentése a vármegye helyzetéről

<sup>137</sup> MNL OL. K 148. Galíciai menekülők kísérete. Az ungvári m. kir. határszéli rendőrkapitányság 1914. november 20-ai jelentése. 9254/1914. 37. tétel. 485. doboz. 8488. alapszám. 93-95.

<sup>138</sup> MNL OL. K 148. Galíciai menekültek továbbítása. 8663/1914. 37. tétel. 485. doboz. 8488. alapszám. 199-203.

<sup>139</sup> VARGA R: *Kémek és kémgyanús...* 2017 48-55

<sup>140</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek sajátosságai...* 2016, 121-123

<sup>141</sup> Ung. 1914. október 18. 52. évfolyam 46. szám. 1.

<sup>142</sup> MNL OL. K 148. Molnár Viktor kormánybiztos a határszéli vármegyéknek kiürítésének tárgyában. 8572/1914. 37. tétel. 485. doboz. 8488. alapszám. 217.

<sup>143</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek sajátosságai...* 2016, 121-125

<sup>144</sup> KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 749. 144.

egyik leglényegesebb lépés, amit megtettek, hogy fokozták a menekültek és egyben a katonák ellenőrzését is. Az ide érkező menekülteket a rendőrség 5 napra történő fogházi megfigyelés alá zárták, a katonák számára betegmegfigyelő állomásokat hoztak létre, továbbá részükre több új, az esetleges kolerásoktól elkülönített kórházat is felállítottak, amiket a vármegye városai finanszíroztak.<sup>145</sup> Mindennemű megbetegedést azonnal a tiszti főorvosnál és a rendőrségen vagy a csendőrségen kellett jelenteni.<sup>146</sup> Sőt a hadsereg részéről olyan parancs is életbe lépett, hogy abban a házban, ahol a beteg (és nem föltétlenül kolera, hanem akár tífusz beteg esetében is) el volt szállásolva, azt, ha nem tudták fertőtleníteni, akkor azt felgyújtották.<sup>147</sup> Mindemellet a hadtestparancsnokoknál bakteriológus orvosokat osztottak be, laboratóriummal együtt. A hadtesteknél megelőző rendszabályként minden járványszerű betegség ellen az alakulat minden embere oltást kapott.<sup>148</sup>

A kolerás betegek ellátását igyekeztek már a frontvonalhoz legközelebb eső településeken megoldani. Odafigyeltek a betegek és egyben a sebesültek fertőtlenítésére és szállításuk megszervezésére. Utóbbi a vármegye rossz infrastruktúrája miatt nehézkesen ment végbe. Továbbá a betegséget elkapó katonák ellátása a felvidéki járásokban 14 barakk kórházat létesítettek. Ung és a szomszédos Bereg vármegyében két ilyen kórház működött: egy Ungvár szélén, melyet Gróf Czebian Istvánné, Roskovits Emanuelné és Szoták Margit üzemeltetett; egy pedig Munkácson a téglagyárban, melyet Weinberg ezredorvos vezetett.<sup>149</sup>

A kémügy a vármegye és hadsereg számára jelentős veszélyforrás volt, ami legfőképpen a hadsereget, a végbemenő hadműveleteket érintette. Így a hadsereg, a kormány szerveivel együtt megpróbált mindent megtenni annak érdekében, hogy felkutassák, kiszűrjék és elkapják az orosz kémeket. Csak ez az adott helyzetben nehéz volt, mert keletről számos család menekült és lépte át a Magyar Királyság északkeleti határait, sok esetben mindenféle hivatalos papír nélkül. Mindemellet a visszavonulás során több katona vagy egység kallódott el egymástól, így a csapatok részéről állomány részről kisebb káosz volt.<sup>150</sup> Mindezek ellen a hadvezetés megerősítette az ellenőrzést a településeken, a vasútállomásokon, az utakon és még saját egységein belül is. Minden gyanús személyt jelenteni kellett. A katonai állomásparancsnokságok

---

<sup>145</sup> Ung. 1914. szeptember 27. 52. évfolyam 43. szám. 2.

<sup>146</sup> Ung. 1914. szeptember 27. 52. évfolyam 43. szám. 2

<sup>147</sup> SZURMAY Sándor: *A magyar katona a Kárpátokban*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 26-39.

<sup>148</sup> SUSLIK Á: *A hadműveleti területek sajátosságai...* 2016 103.

<sup>149</sup> Ung. 1914. november 8. 52. évfolyam. 49. szám. 1.

<sup>150</sup> VARGA R: *Kémek és kémgyanús...* 2017 48-55

megtiltották, hogy a sajtóorgánumok térképeket, helyszínrajzokat közöljenek a csapatok állásáról, hadmozdulatairól.<sup>151</sup> Ehhez kapcsolódik az a fontos intézkedés, hogy a katonák családtagjainak megtiltották a harcvonalon történő közlekedést.<sup>152</sup>

1915. január 18-án a 3. osztrák-magyar hadsereg rendeletet adott ki a hadműveleti terület belüli polgári mozgása terén. A határozat értelmében attól a naptól fogva teljesen le lett állítva a polgári közlekedés. Ennek fő oka a január 22-23-ra tervezett offenzíva volt, hogy a katonai csapatok számára biztosítsák a zavartalan felvonulást és ellátást. Utazási engedélyt csak azok a személyek kaptak, akik parancsoksági pecséttel rendelkeztek.<sup>153</sup> Ez a rendelkezés amúgy megelőzte az a későbbi körrendeletet, amit később a Belügyminisztérium adott ki február 21-én, amikor is megtiltotta a Kárpátokban lévő katonák rokoni vagy egyéb látogatását.<sup>154</sup> Az a tény, hogy a katonai parancsnokságok utasításai nem voltak szinkronban a kormányrendeletekkel nem volt újdonság. A háború során általános volt az, hogy a katonaság nem ismerte a kormány intézkedéseit, rendelkezéseit.<sup>155</sup>

A katonai igazgatás bevezetésével a kormányiszervek rendfenntartó és rendvédelmi szerve, azaz a csendőrségek szerepe is átértékelődött. Az első világháború évei alatt tovább bővült a feladatkörük, amiknek az elvégzéséért különleges jogokkal ruházták fel őket. A háborús helyzet természetesen mindenkor szigorúbb ellenőrzéseket eredményezett. Elsődleges feladatuk természetesen a rend és a nyugalom fenntartása volt. Azonban szerepet vállaltak a menekülők elhelyezésében, szállításában, a gyanús személyek és kémek felkutatásában, a feljelentések kivizsgálásában, továbbá a fronthoz közeli vármegyék esetében az evakuálásokban és akár a fronton való harcban is.<sup>156</sup>

A csendőrséget a polgári hatóság, de inkább katonai igazgatás polgári képviselője, aki rendeleteivel és közvetlen utasításai által irányíthatta a csendőrséget. Mindemelett, mint a hadsereg „meghosszabbított kezének” a szerepet is betöltötte. Mint kiképzett, fegyveres és rendfenntartó erők, hasznukat vették a hadműveleti területek rendfenntartásában és fokozott ellenőrzésében, különösen a vonalállomások, a menekültek kíséretében, evakuálásoknál vagy a

---

<sup>151</sup> Határszéli Újság. 1914. november 30. VII. évfolyam. 48. szám. 3.

<sup>152</sup> KTÁL, F. 4. op. 1. od. zb. 721. 30, 48

<sup>153</sup> KTÁL, F. 10. op. 5. od. zb. 889. 7, 20.

<sup>154</sup> 381. 24.570/1915 B. M. eln. sz. *Körrendelet a harcvonalon levő katonák látogatásának megszüntetéséről*, in: Magyarországi Rendeletek Tára, 1915, 1214-1215

<sup>155</sup> FELSZEGHY Béla: *Az evakuálás problémája I. Magyar Közigazgatás*. 1917. szeptember 22. XXXV. évfolyam, 38. szám, 1917. 2-3.

<sup>156</sup> VARGA R.: *Kémek és kémgyanús...* 2017 47-50

razziák végrehajtásában. Ezt a szerepkört támasztja alá az első hivatalos rendelet, ami a katonai igazgatás bevezetés után érkezett meg a vármegye részére és a katonai irányítást taglalja. A rendelet többek mellett kitért azokra az utasításokra is, amelyeket megszállás esetén a hivatalnokoknak és a csendőrségnek végre kellett hajtaniuk. Ennek értelmébe, amikor például az ellenséges csapatok elérik a megye határát, akkor a csendőrségnek kell lennie az utolsó rendvédelmi szervnek, amely elhagyja a kiürített zónát.<sup>157</sup>

Ung vármegye csendőrsége számára a rázúduló feladattömeg, a bűncselekmények kivizsgálása, a kémek felkutatása, a megfigyelések, az állomások ellenőrzése és legfőképpen a galíciai menekültirányítás nagyon megterhelte. Ezért az első betörés idején 1914. november 23-ig csak helyi külszolgálatot tudtak végezni. A második orosz betörés időszakában a Bereg vármegyében Munkács és Bátyú között állandó mozgó vonatellenőrzést tartottak, ami később kiterjedt Ung vármegyére is, a Munkács-Nagyberezna vonalra. A harcok miatt a menekültek száma ismét növekedett, miközben sokan az északi járásokból már haza kívántak térni, amit a hadvezetőség hadműveleti területi jellege miatt nem engedhetett. Ekkor a legfontosabb cél az idegenforgalom minimumra való korlátozása volt.<sup>158</sup> A két betöréssel párhuzamosan a kiürítéseket is nekik kellett végrehajtani, néha a hadsereggel karöltve. Ezek történtek tervszerűen és váratlanul: előbbinél a területeket önként adták hadicélra, másikat meg a frontmozgása következtében. Mindkét esetben a legfőbb indok a beállt frontáttörések voltak és leginkább Ung vármegye északi járásait érintette.<sup>159</sup> A lakosság evakuálásánál két fontos szabályt kellett a rendfenntartó erőknek mindenekelőtt szemelőt tartani: a 17 és 55 év közötti munkaképes férfiak, valamint a haszonállatok kimentése.<sup>160</sup>

A 3. osztrák-magyar hadsereg kérésére megemelték a városi vasútállomások csendőrségét. Ez azért kellett, hogy egyrészt fenntartsák a rendet, különösen a menekültáradatok idején, másrészt pedig, hogy a kémek átszivárgását lekacsolják idő előtt. E keretén belül például Ungvárra egy detektívet és egy tíz főből álló csendőrkülönítmények rendelték ki.<sup>161</sup> Ám

---

<sup>157</sup> KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 691. ügyirat. 1-3

<sup>158</sup> MNL OL. K 148. Molnár Viktor kormánybiztos a menekülők továbbításáról telefonon jelentést tesz. 9235/1914. 37. tétel. Alapszám nélkül. 1-2.

<sup>159</sup> FELSZEGHY Béla: *Az evakuálás problémája II.* Magyar Közigazgatás. 1917. szeptember 30. XXXV. évfolyam, 39. szám, 1917. 3-4.

<sup>160</sup> SUSLIK Á.: *A hadműveleti területek ...* 2016 76.

<sup>161</sup> MNL OL. K 148. Munkácsi IV. csendőrkerületi parancsnokság. Idegenek ellenőrzése tárgyában tett intézkedések. 1512/1915. 36. tétel. 579. alapszám. 515. doboz. 21-22.



ennek volt még egy oka: még pedig az, hogy jelentések szerint a vármegyék csendőrségei nem végeztek megfelelően a munkájukat.<sup>162</sup>

A helyi és szomszédos vármegye csendőrségének munkáját a hadsereg és a Belügyminisztérium többször is firtatta. Elsősorban a szomszédos Bereg vármegye Munkács városa ellen indítottak vizsgálatot, de kitértek a csapi és ungvári csendőr és rendőrhatóságokra is.<sup>163</sup> Hanyagsággal és felületességgel vádolták őket. Ezt Ung vármegye alispánja, Lőrinczy Jenő el is ismerte, de a nagyszámú katonaságra hivatkozva, hogy a rendfentartó szervek a menekülteket teljes ellenőrzés alatt tartja, de a katonai egyéneket már nem. Csap városában, ami a hadi helyzet miatt fontos csomópont lett, naponként 4-5 irányba utazó tiszt érkezett, akik ellen a kellő állomásparancsnoksági vagy főtisztai engedély nélkül nem kutathattak át.<sup>164</sup>

### **3.2.3. Intézkedések az ellátással és a rekvirálással kapcsolatban**

A harcoló alakulatok élelemben, lőszerben, gyógyszerben és egyéb nyersanyagban való ellátása kiemelt fontosságú volt a hadsereg számára. Ezeknek a biztosítása a hadtápparancsnokságokra és a hadtápállomásokra hárult.

A rekvirálásokért, az ellátásért, a forgalomért és a szolgálatkezelésért elsősorban hadtápparancsnokság felelt. A feladatok elvégzéséért a parancsnokságok részére katonai alakulatokat utaltak, amiket helyszíni forrásokból tartottak fent.<sup>165</sup> Az utasításokat a hadtáp-főparancsnokságtól kapta. A hadtápparancsnokságok tisztikara saját területein azonos jogokkal rendelkezett, mint a hadseregpáncsnokok.

A hadtápállomások fő feladata a rend fenntartása, a forgalom megfelelő biztosítása és a rendelkezésre álló javak felhasználása volt. A hadsereg hadtápparancsnokságának vagy közvetve hadtáp kerületi parancsnokságnak voltak alárendelve. Legénységét legtöbbször a katonai helyi hatóságok alkották, vezetőjük az állomásparancsnok volt.<sup>166</sup>

A 2. osztrák-magyar hadsereg visszavonulásakor már elrendelte a hadtápállomások létrehozását az északkeleti vármegyékben (Ungváron, Zemplénorosziban, Sztropkón,

---

<sup>162</sup> MNL OL. K 148. Munkácsi határrendőr kapitányság az idegenek ellenőrzése tárgyában. 5644/1915. 36. tétel. 579. alapszám. 515. doboz. 11.

<sup>163</sup> SUSLIK Á.: *A hadműveleti területek ... 2016*, 102-107

<sup>164</sup> U.O.

<sup>165</sup> *Hadtáputasítás*. Kizárólag szolgálati használatra. Tervezet. Pallas Kiadó, Budapest, 1914. 2-5.

<sup>166</sup> *Hadtáputasítás*, 1914. 7-8. vö. Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Harctéri szolgálat, I. és II. rész. Pallas Kiadó, Budapest, 1914. 1915.

Felsővízközön, Bártfán és Eperjesen), a vasúti vég és elágazó állomásokon pedig pályaudvar parancsnokságokat hozott létre.<sup>167</sup> A vasútállomásokat a hadsereg egységei ellepték, Ungvár vasútállomását feltehetően a legszigorúbban ellenőrizték, sőt gyakorlatilag a katonai alakulatok meg is szállták.<sup>168</sup> Azonban mindez nehézkesen ment végbe. A vezérkar a tervezésnél nem számított, vagy legalábbis nem megfelelően készült fel arra, hogy a front az északkeleti vármegyékben is elérhet, így ebben a régióban meglehetősen kevés vagy rosszul fenntarott hadtáplálomások és raktárak voltak.<sup>169</sup> További gond az újonnan létrehozott állomásokkal az volt, hogy nem jelölték ki körzeteiknek pontos határait. A későbbiekben ezzel kapcsolatban a hadvezetés úgy határozott, hogy az adott állomás parancsnokság határa körülbelül a legközelebbi feléig terjedhetett.<sup>170</sup> Mindezt még bonyolította az a tény, hogy a 2. hadsereg a 3. hadsereggel együtt osztozkodtak a vármegyén, olyan hadtápkörzetekben, amiknek nem volt pontos határa. Ebben az esetben az Armeoberkommando (AOK), azaz a hadsereg-főparancsnokság próbált szabályozni.

A beszerzés jellege nagyban függött attól, hogy az adott területet elhagyta-e a lakosság vagy sem. Az általános elv az volt, hogy míg előbbinél a hadtáp alakulatok, utóbbinál a katonai alakulatok maguk végezték el a szervezett beszerzést. Mindemelett előbbinél a lakosság rögtön kérhetett kártérítést, míg utóbbinál magától értetődően nem, mert nem volt ott, hogy ezt megtegyék. Azonban a hadsereg ezt is meglehetősen szabadelvéen kezelte, mert annak ellenére, hogy például Ungváron a hatóság helyén maradt, a katonai parancsnokság önállóan rekvirált.<sup>171</sup> Továbbá a kártérítést sem tudták teljeskörűen megoldani, miközben az embereknek kötelező volt beszolgáltatni javaikat. A rekvirálásokkal kapcsolatban is meglehetősen késve tájékoztatták a vármegye lakosait: a helyi lapok csak 1914. október 5-én ismertették a beszerzés módját és a beszerzett termékek árszabásait.<sup>172</sup> A hivatalos belügyminisztériumi rendelet meg csak október 26-án közölték a helyiekkel.<sup>173</sup> Ezek miatt is a gyakorlatban zavarosan, nem egyértelműen mentek végbe a beszerzések, amit leginkább a vármegye lakosai szenvedtek el. Ungvárt,

---

<sup>167</sup> GOTTL Jenő - MOJZER László: *Hadseregünk ellátása a világháborúban (1914-1918)*. S. n. Budapest, 1921. 130-133.

<sup>168</sup> SUSLIK Á.: *A hadművelési területek ...* 2016, 102-107

<sup>169</sup> SUSLIK Ádám: *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914-1916)*, *Hadtörténelmi Közlemények* 130. évf. 2. sz. 2017, 405-432

<sup>170</sup> Hadtáputasítás, 1914. 7-8. vö. Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Harctéri szolgálat, I. és II. rész. Pallas Kiadó, Budapest, 1914. 1915.

<sup>171</sup> VÁRHIDY Lajos: *Magyar városok közigazgatása*. In: Városi Szemle. 1915.(március-április) 3-4. szám. 189

<sup>172</sup> Határszéli Újság. 1914. október 5. VII. évfolyam. 40. szám. 2.

<sup>173</sup> Határszéli Újság. 1914. október 26. VII. évfolyam. 43. szám. 1.

valamint az ungvári és szerednyei járás községeit, amik hónapokon át háborús övezetek voltak, 1915 tavaszára a hadsereg úgy „kiette”, hogy nemcsak a májusi rekvirálás eredménytelen lett, de már a lakosság élelmezése is súlyos problémává vált.<sup>174</sup>

A hadsereg ellátása mellett a katonák beszállásolása is komoly teherrel jelentett mind a hadvezetés, mind és leginkább a vármegyének. A katonaság alapvetően bármilyen épületet hadi célokra lefoglalhatott és használhatott.<sup>175</sup> Egyes épületeket, mint például a nagybereznai és perecsenyi járás iskoláit foglalták le és használták fel barakkoknak, tábori kórháznak vagy menekültszállónak is akár. De így került például a hadsereg irányítása alá a szomszédos Bereg vármegyei munkácsi téglagyár, mint barakk-kórházak felállítására alkalmas terület.<sup>176</sup> De a lakosság házában, otthonában is megszállhattak a katonák, akiket a tulajdonosoknak (ha ott voltak) el kellett látniuk. Mindez leginkább törvényhatóságot terhelte, mert nekik kellett a beszállásolás költségeit, a katonákat befogadott lakosok kártérítését állni.

A rekvirált termények, a megszállt épületek mellett a helyi „kétkezi munkásokat”, azaz a lakosságot is felhasználhatta a hadsereg. Ezt meg is tette, leginkább kézimunka, például útjavítás formájában. 1915. január 15-én például a 3. osztrák-magyar hadsereg hadtáparancsnoksága levelet intézett a vármegye vezetőihez, hogy a hadműveleteket nehezíti a közutak rossz állapota. A hadtáparancsnokság elsősorban az ungi alispánokat vonta felelőségre. Kötelezték őket, hogy a hadműveleti terület összes munkaképes férfi és női lakosát kötelezzék útkarbantartási munkálatokra. Így hát a falvak lakosai kimentek és kövekkel feltöltötték az utakat, a sarat lehúzták. Mindezzel együtt a vasúti állomások kitakarítását is velük hajtották végre, alapvetően egészségügyi okokból. A munka elvégzéséért és minőségéért a legközelebbi parancsnokságok feleltek.<sup>177</sup>

---

<sup>174</sup> KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 801. Az ungvári főispán jelentése a rekvirálásokról 84-45.

<sup>175</sup> 1879: XXXVI. Törvénycikk 1-31. § elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D30> (2022.03.26.)

<sup>176</sup> KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 716. 13. Az ungvári főszolgabíró jelentése a vármegye helyzetéről

<sup>177</sup> KTÁL. F. 10. op. 5. od. zb. 889. császári és királyi 3. hadsereparancsnokság levelei, kormánybiztosi levelek, utazási korlátozás a hadműveleti területeken. 4-5.

## ÖSSZEGZÉS

A munka célja az volt, hogy levéltári források és szakirodalom segítségével egy összefoglaló kép megalkotása Ung vármegye helyzetéről a téli kárpáti csata idején és kapcsolatáról az azt irányító 2. és 3. osztrák-magyar hadsereggel.

A Kárpátokért és az ország védelméért nagy veszteséggel járó, kegyetlen és elkeseredett harcok folytak 1914 és 1915 között. Az újfajta háború majdnem minden tekintetben megmutatkozott a vármegyében. A havas Kárpátokban nagyszabású hadműveletek hajtottak véghez, új, nagy mennyiségű fegyverrel, mindezt biztosító szállítással, lőszerrel és nyersanyaggal. A modern állam működésének alapját képező adminisztrációra soha nem tapasztalt feladatmennyiség és a háborús helyzettel járó súly nehezedett.

Ung vármegye egyike volt a Magyar Királyság legszegényebb és legelmaradottabb tartományának, ami befolyásolta nem csak a harcok menetét, de a katonai irányítás munkáját is. Olyan harcra, ami az első világháborúban volt, arra a vármegye nem volt felkészülve. A legnagyobb kihívások, amivel a vármegye és ezzel együtt a hadsereg is szembe kellett nézzen a frontvonal harcai mellett: a nagy menekülthullám, a lakosság pánikja, a kémügy, a kolera járvány kitörése, a birodalmi csapatok felvonultatása és ellátása, az utazási és ellátási problémák, továbbá a rendfenntartása voltak. A vármegye ezekkel a feladatokkal egymaga nem tudott megbirkózni. Mindez a hadseregek megérkezésével tovább is bonyolódott.

A harcok ideje alatt Ung vármegye hadművelési területté vált. A háború idején előírtak érvényesültek: a vármegyét hadművelési területté minősítették és a front közeledtével katonai igazgatás lett bevezetve. A vármegyét a 2. és 3. osztrák-magyar hadsereg és azok alakulatai lepték el. A kulcsfontosságú út- és vasútvonalhálózatok katonai irányítás alá kerültek, megkezdődtek a beszerzések és a rekvirálások. Az irányítást gyakorlatilag a katonaság átvette és polgári hatóságok, mint a hadsereg kiszolgáló és segítő szerepet töltötték be. Az ellenőrzés fokozódott.

Mindez azonban Ung vármegye esetében tovább bonyolódott. Először is a front gyakori mozgásának következtében két féle hadművelési terület került bevezetésre: külső és belső. Míg előbbi egyfajta hátország volt, addig utóbbi a front és a hátország köztes, evakuált, a hadsereg által lakott és vezetett zóna lett. Itt az irányítás a hadsereg teljességében átvette, merthogy azokon a területekről a kormány szervei a legtöbb esetben elmenekültek. A többi területen

polgári irányítás megmaradt, de a hadsereg érdekeit szolgálták ki. A hadsereg célja pedig a rendfenntartása és az ellátás minél effektívebb, de legfőképpen zavartalanabb biztosítása volt. Ennek érdekében rendezték a menekültek elszállíttatását, az utakat lezárták, ahogy a vonatállomásokat is, ahol hadtáplálomásokat hozták létre. Az utazást a hadműveleti területek között leállították vagy komoly ellenőrzések alá vetették. A szörnyű állapotban lévő infrastruktúrát a helyi lakosokkal oldották meg, ami a legtöbb esetben az útjavításban merült ki. Az akkor éppen kitörő kolera járvány ellen az előírt intézkedéseket hajtották véghez. A kémek ellen megerősítették a kémelhárítást és állandó rendszerességgel razziákat hajtottak végre.

Összeségében elmondható az, hogy Ung vármegye sajátos helyzete még bonyolultabbá, ezáltal nehezebbé tette a hadsereg munkáját. A Kárpátokért folyó nagy nyersanyag mennyiséget és ember tömeget felemésztő harcok mellett itt, az úgymond hátszágban is hatalmas erőfeszítések mentek végbe azért, hogy biztosítani tudják a fronton harcolók küzdelmét. A két hadsereg itteni tevékenységéből pedig le lehet vonni azt a következtetést, hogy a Monarchia egyáltalán nem készült fel arra a helyzetre, ami 1914 őszén és 1915 telén jelen volt. A vezérkarnak nem volt terve a visszavonulásra és Kárpátok védelmére, illetve rendeletei és eljárásrendszere a hadműveleti területtel és katonai igazgatással kapcsolatban vagy pontatlanok voltak, vagy a hadsereg szabadelvéen kezelte. Ennek következtében súlyos logisztikai hibák alakultak ki. Az ellátási rendszer 1915 februárjában kezdett el kirajzolódni és működőképessé válni, a téli kárpáti csata végén. Ezek is közrejátszó tényezővé váltak abba, hogy a téli kárpáti csata kudarccal végződött a Monarchia számára.

A vármegye ezalatt teljesen ki volt szolgáltatva a birodalmi hadseregnek, ezáltal a háborúnak is.

## РЕЗЮМЕ

Тема роботи: Ужанський комітат і Зимова битва в Карпатах. Взаємовідносини комітату з 2-ою і 3-ою австро-угорською армією. Метою моєї роботи було - за допомогою архівних джерел та літератури, створити узагальнену картину взаємовідносин Ужанського комітату з 2-ю та 3-ю австро-угорською армією, які контролювали його під час Зимової Карпатської битви.

Жорстока і відчайдушна боротьба за Карпати відбувалася в період 1914 -1915 рр., і проходила з великими втратами. У засніжених Карпатах відбувалися масштабні бойові дії з новою, великою кількістю озброєння, транспортних засобів, боєприпасів і сировини..

Ужанський комітат, як внутрішній і зовнішній оперативний район, пережив осінні та зимові бої. Найбільшими проблемами, з якими комітат зіткнувся біля лінії фронту, були: велика хвиля біженців, паніка населення, спалах шпигунства, епідемія холери, розгортання та постачання імперських військ, проблеми з пересуванням і постачанням, а також підтримання порядку. Усе це ще ускладнилося з приходом австро-угорських військ. Метою військових було: підтримувати порядок і якомога ефективніше постачати воєнні ресурси. З цією метою була організовано вивезення біженців, закриті дороги, а також залізничні станції, які були перероблені у військові склади.

Загалом можна сказати, що таке становище Ужанського комітату ще більше ускладнило роботу австро-угорського військового управління. Окрім боїв за Карпати, було докладено величезних зусиль, щоб підтримати бійців на лінії фронту. І під цей час комітат був повністю відданий імператорській армії.

# FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

## I. ÁLLAMI DOKUMENTUMOK:

1. 1879: XXXVI. Törvénycikk
2. 1912. évi LXIII. törvénycikk.
3. 1914. évi LXIII. Törvénycikk

## II. FORRÁSOK

4. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Fond. 4. opisz. 1. odinica zberihanya 716
5. KTÁL F. 4. op. 1. od. zb. 408.
6. KTÁL, F. 4. op. 1. od. zb. 691
7. KTÁL, F. 4. op. 1. od. zb. 721
8. KTÁL. F. 10. op. 5. od. zb. 880
9. KTÁL. F. 10. op. 5. od. zb. 889
10. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 676
11. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 693
12. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 694
13. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 716
14. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 749
15. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 768.
16. KTÁL. F. 4. op. 1. od. zb. 801
17. KTÁL. F. 7. op. 1. od. zb. 2714
18. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 27 (1914. 12. 18) 22R/65
19. MNL OL. K 148 1512/1915. 36. tétel. 579. alapszám. 515. doboz.
20. MNL OL. K 148 8572/1914. 37. tétel. 8488. Alapszám 485. doboz
21. MNL OL. K 148 9235/1914. 37. tétel. Alapszám nélkül
22. MNL. OL. K149 1914-X. res. tétel. 5221. csomó. 320. doboz. 41.

### III. KIADVÁNYOK, RENDELETEK

23. 381. 24.570/1915 B. M. eln. sz. *Körrendelet a harcvonalon levő katonák látogatásának megszüntetéséről*, in: Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945, elérhető: [https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk\\_rendeletek\\_tara/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_rendeletek_tara/) (2022.03.28.)
24. *Hadtáputasítás*. Kizárólag szolgálati használatra. Tervezet. Pallas Kiadó, Budapest, 1914  
*Hadtáputasítás*, 1914. 7-8. vö. Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Harctéri szolgálat, I. és II. rész. Pallas Kiadó, Budapest, 1914. 1915

### IV. SZAKIRODALOM

25. A. A. BRUSZILOV: *A cár árnyékában*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1986.
26. BALLA Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
27. BIHARI Péter: *1914 – A nagy háború száz éve. Személyes történetek*, Kalligram, Pozsony, 2014
28. Christopher CLARK: *Alvajárók – Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*. Park, Budapest, 2015
29. DESEŐ Lajos: *Az 1914-1917. évi osztrák-magyar orosz háború*. Magyar Nemzeti Könyvkiadó, Debrecen, 1925.
30. DUPKA György: *A Nagy Háború emlékezete Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018
31. GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat, Budapest, 1988
32. GOTTL Jenő - MOJZER László: *Hadseregünk ellátása a világháborúban (1914-1918)*. S. n. Budapest, 1921.
33. HANÁK Péter 1978: *Magyarország története 1890-1918*, Akadémia Kiadó, Budapest
34. HORVÁTH János 1872: *Ung megye monographiája*, Ungvár
35. JÓZSA György Gábor: *Ferenc József zászlai alatt (1848-1914)*, Corvina, Békéscsaba, 1990



36. József Ágost, Habsburg főherceg: *A világháború amilyenek én láttam*. Első kötet. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1926
37. JULIER Ferenc: *1914-1918: A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933
38. JULIER Ferenc: *1914-1918: A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933
39. KISS János: *Módszeres utasítás a katonai közigazgatás és katonai iránytan oktatására a m. kir. honvédségi Ludovika-Akadémia tisztképző tanfolyamán*. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1895.
40. KISZLING, RUDOLF: *Die Hohe Führung der Heere Habsburg im ersten Weltkrieg*. Bundesministerium für Landesverteidigung, Büro für Wehrpolitik, Wien, 1977
41. LIGETI Dávid: *Előre, Arz!* Kriterion Könyvtár, Kolozsvár, 2019
42. MANGOLD Lajos: TOLNAI. *A világháború története 1914-1918*. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság kiadása, év n. 5.
43. NÉMETH István: *Az első világháború 1914-1918. Tanulmányok és dokumentumok*, L Harmattan, Budapest, 2014
44. POLLMANN Ferenc: *Balszerencse, semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
45. RAVASZ István: *A Magyar Királyi Honvédség szervezete és katonai közigazgatás 1868-1945*. In: *Hazánk dicsőségére*. Szerk. LUGOSI József-MARKÓ György. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
46. RAVASZ István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúiban 1914-1945*. Püldo Kiadó, Debrecen, 2003
47. SZABÓ László: *A nagy temető*. (Przemysl ostroma 1914-1915). Kossuth Kiadó, Budapest, 1982.
48. SZIJJ Jolán (főszerk.) (1996). *Magyarország az első világháborúban*. Petit Real Kiadó. Budapest
49. SZURMAY Sándor: *A magyar katona a Kárpátokban*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940
50. VÁGHÓ Ignác: *Katonai közigazgatás*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest, 1900

51. VELTZÉ Alajos (szerk.): *A mi hőseink. Tisztjeink hőstettei a világháborúban*. Franklin Társulat, Budapest, 1916
52. VÖLGYESI Zoltán: *Harctértől a hátországig: Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében*, Harmattan Kiadó, Budapest, 2016, 43-59
53. И., БЕЛОВА: *Вынужденные мигранты беженцы и военнопленные Первой мировой войны в России*. 1914–1925 гг. Москва 2014.

## V. TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

54. BAGDI Róbert: *Településnevek Ung és Bereg vármegyében az I. világháborút megelőző kétévtizedben*, Közép-Európai Közlemények 9. évf. 3. (34.) sz, Szeged, 2016
55. FELSZEGHY Béla: *Az evakuálás problémája in: Magyar Közigazgatás*. 1917. szeptember 22. XXXV. évfolyam, 38. szám, 1917.
56. LÁSZLÓ Gézané 2013: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*, ELTE, Budapest
57. SÁNDOR András: *Háborús traumák az első világháborúban*, Első század, 14 évf. 3. sz., 2015. nyár, ELTE, Budapest, 2015
58. SUSLIK Ádám: *"A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között"*, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2016
59. Suslik Ádám: *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914-1916)*, *Hadtörténelmi Közlemények* 130. évf. 2. sz. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2017
60. VARGA Róbert: *Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadműveleti területén 1914-1915 között in: Acta Academiae Beregsasiensis*, 16. évf. 1. Kötet, 2017.
61. VÁRHIDY Lajos: *Magyar városok közigazgatása*. In: *Városi Szemle*. 1915.(március-április) 3-4. szám

## VI. DIGITÁLIS ADATBÁZISBÓL ÉS A VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

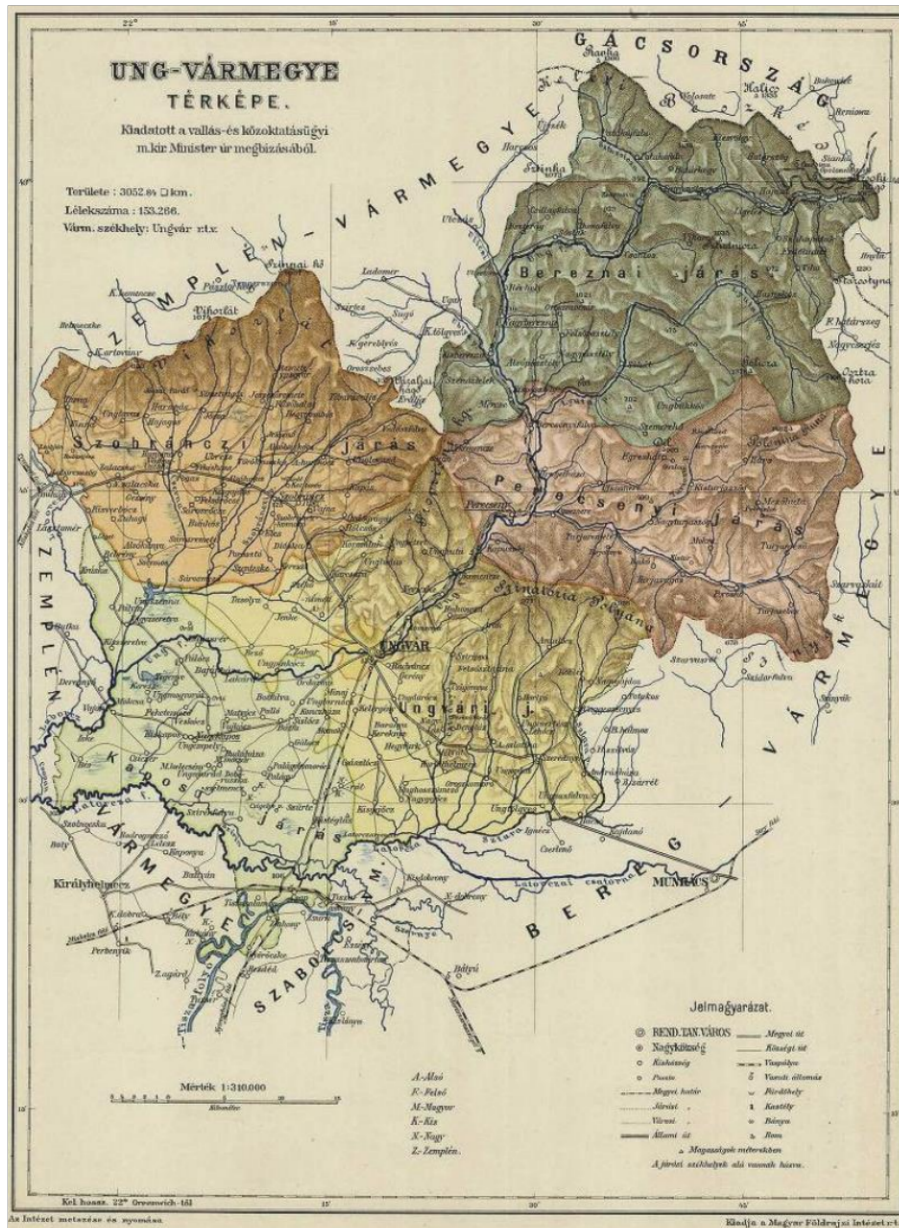
62. Az első világháború Magyar gyalogezredeinek ezredtörténete, Elérhető:  
<http://www.magyarezredek.hu/> (2021.02.20.)
63. BENCSIK Péter: *Hadműveleti területek az első világháború Magyarországon*, in: trianon100.hu, 2022. <https://trianon100.hu/blog-cikk/hadmuveleti-teruletek-az-elso-vilaghaboru-magyarorszagan> (2022-03-06)
64. SZIJJ Jolán: *Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje I.*, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/06000/06051/html/#d1e228> (2022-03-09)
65. *Újkor*, TURNÁR Erik: *Az 1915-ös kárpáti téli hadjárat*, 2021. Elérhető:  
<https://ujkor.hu/content/az-1915-os-karpati-teli-hadjarat> (2022.02.09.)

## VII. HÍRLAPOK, SZABÁLYRENDELETEK

66. Határszéli Újság 1914
67. Ung 1914-1915
68. Ungvári Közlöny 1914-1915

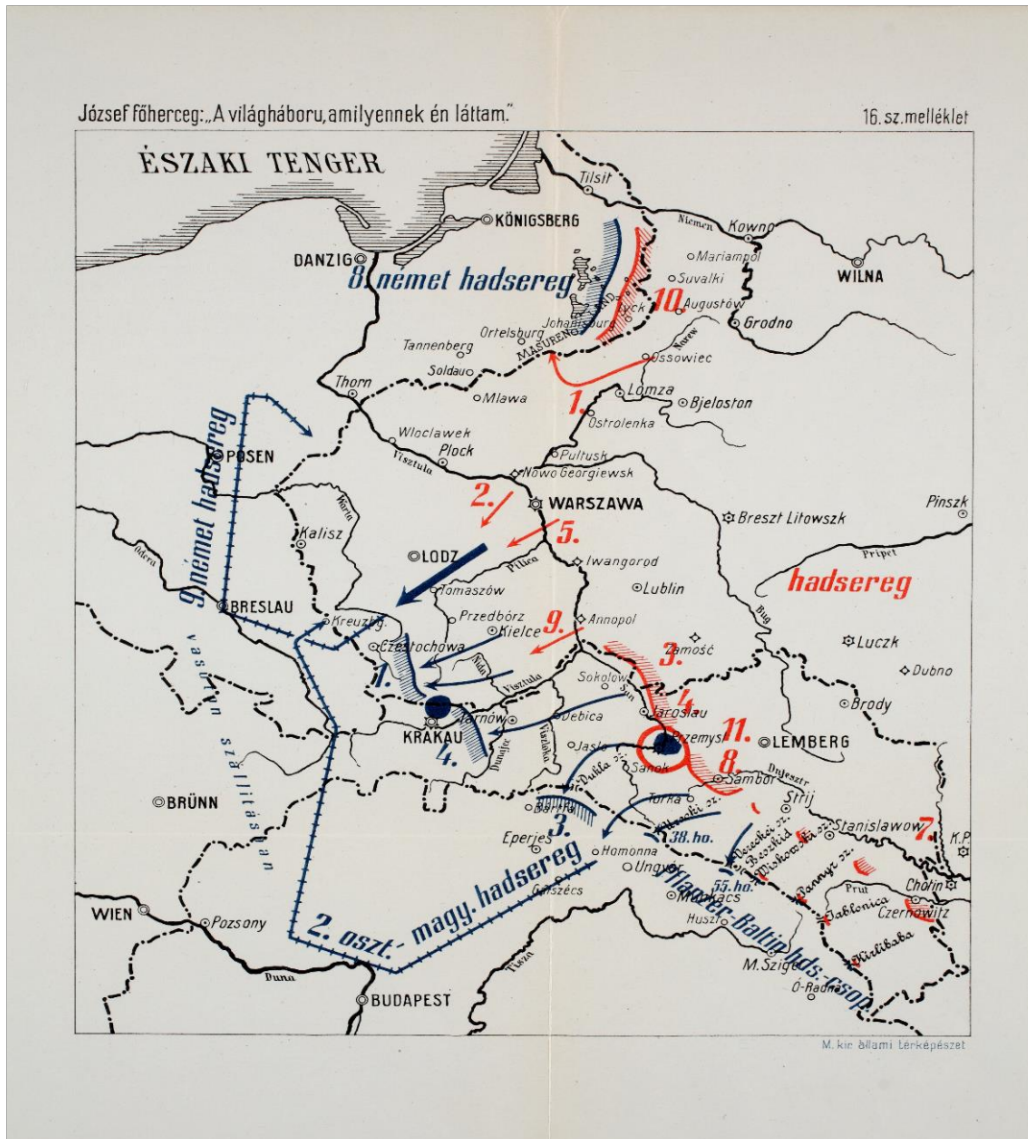
## MELLÉKLETEK

1. Számú melléklet: Ung vármegye térképe, az első világháború kitörése előtt néhány évvel



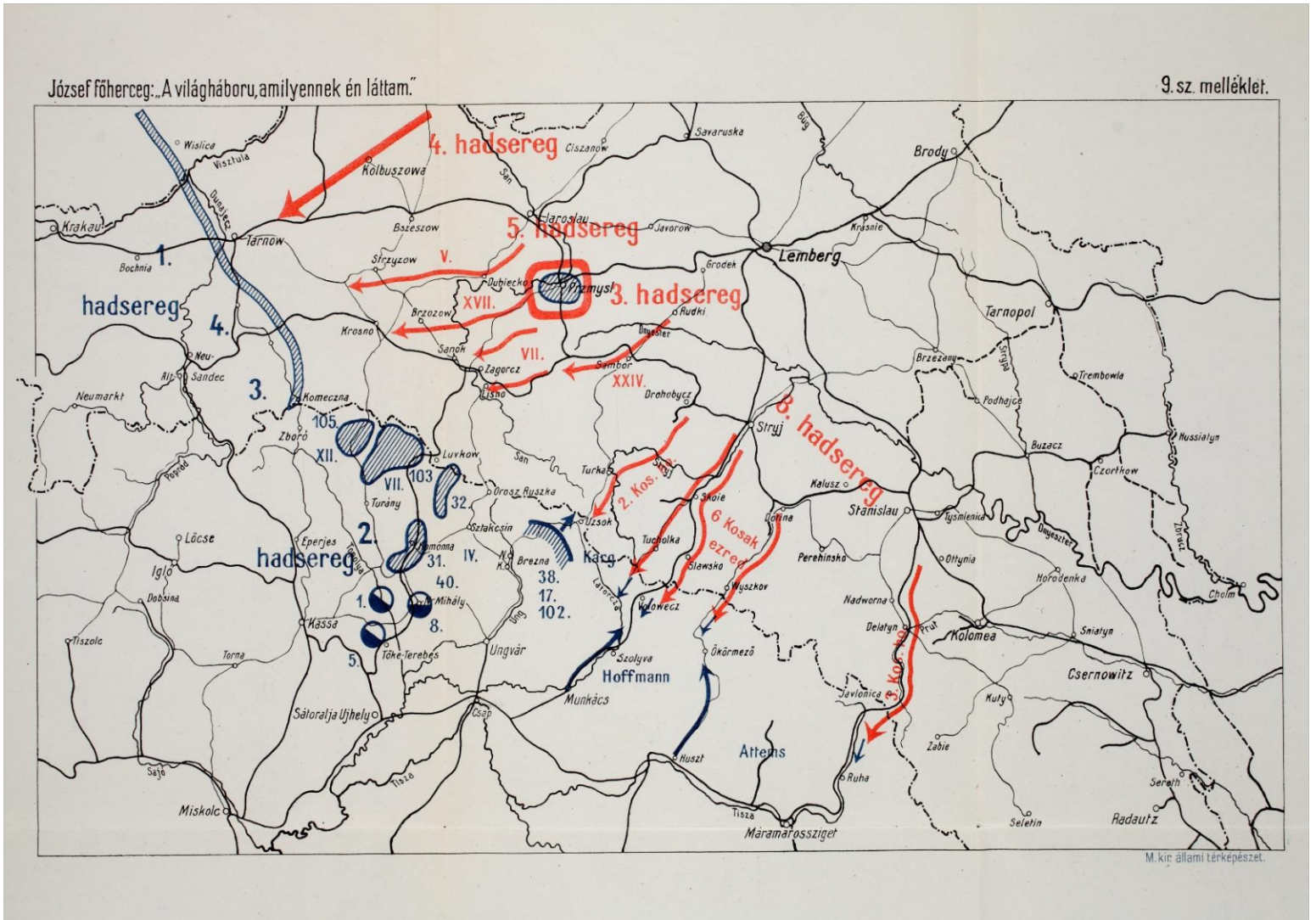
Forrás: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/1653/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJEQVRBQkFTRSI6IFsiTUFQUyJdLCAiU09VUkNFijogWyJNVVpFX09SU1pfSEFEVCJdfSwgInF1ZXJ5IjogIlNaTz0odW5nLiBtLikifQ>

## 2. Osztrák-magyar és orosz hadmozdulatok a második orosz betörés idején

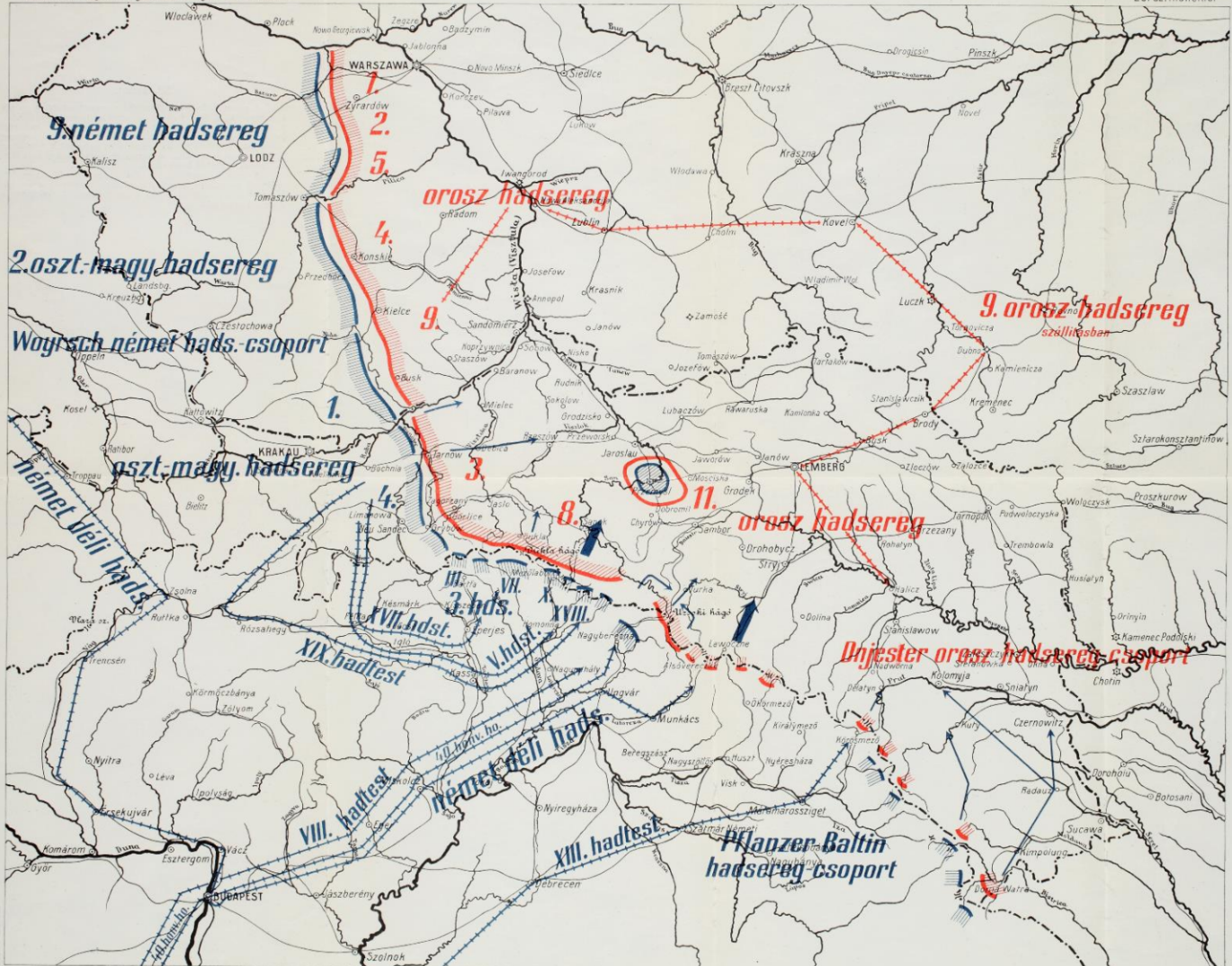


Forrás: JÓZSEF Főherceg: A világháború amelyen nek én láttam, MTA, Budapest, 1926

### 3. A 2. osztrák-magyar hadsereg hadmozdulatai az első orosz betörés alkalmával



Forrás: JÓZSEF Főherceg: A világháború amilyennek én láttam, MTA, Budapest, 1926

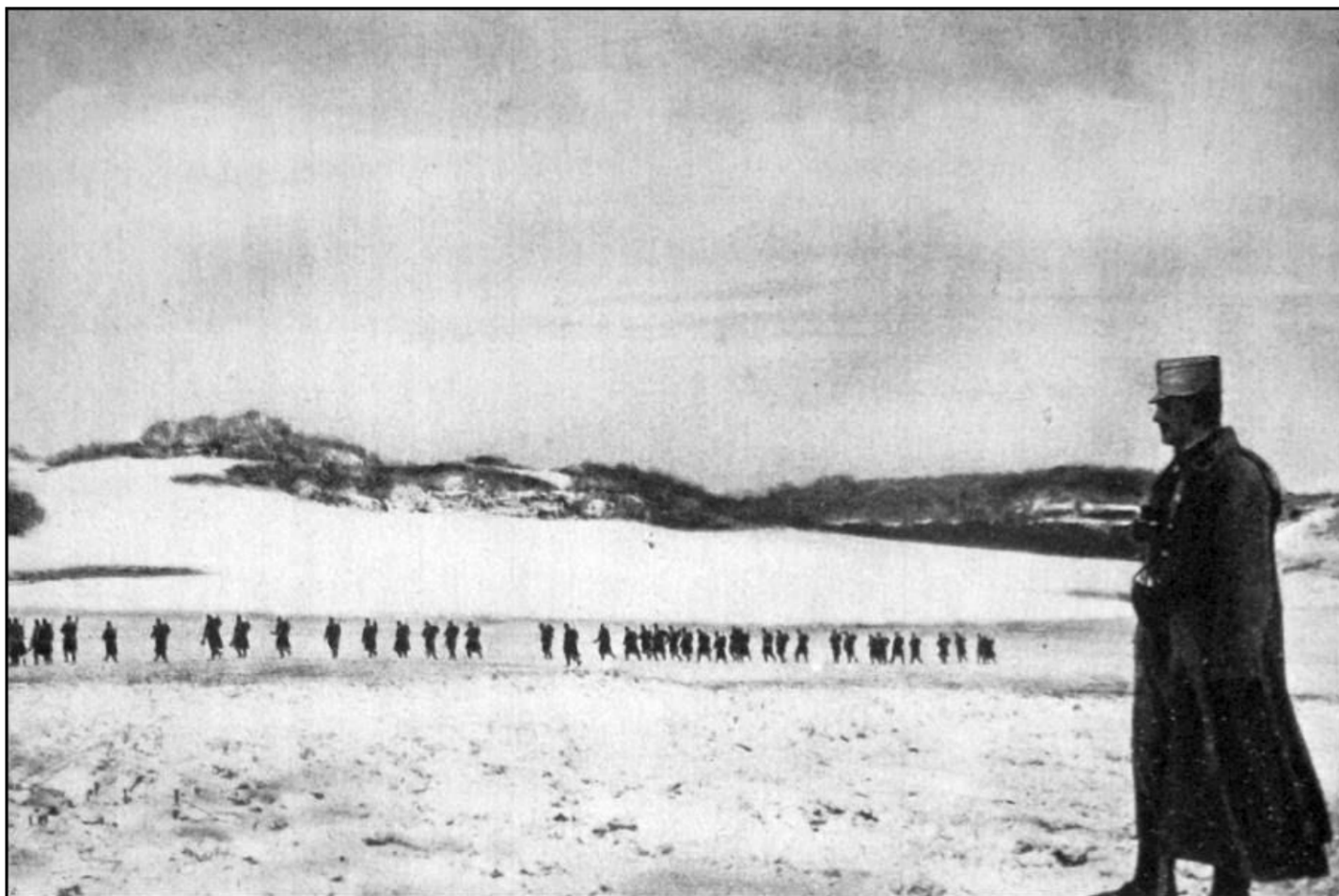


**4. A Kárpáti téli csata előtti csapatmozgások 1915. január 2. és 23. között**

*Forrás: JÓZSEF Főherceg: A világháború amelyenек én láttam, MTA, Budapest, 1926*



## 5. Valahol a Kárpátokban. Visszavonuló osztrák-magyar katonák

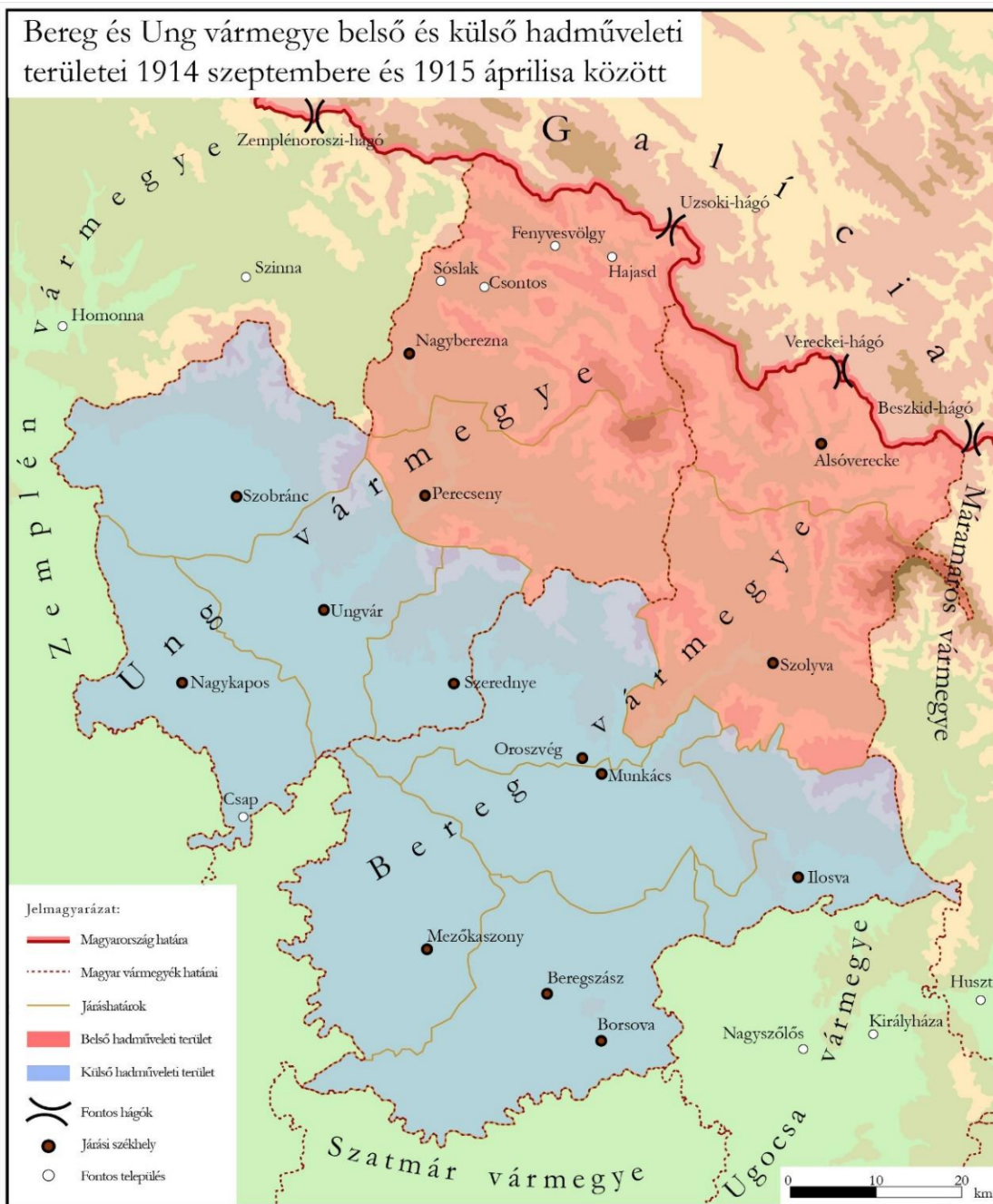


Forrás: <https://sites.google.com/site/azidoharcokatujraz/home/5-a-haboru-maga/teli-hadviseles-az-első-világháboruban> - Pesti Napló háborús albuma, 1915 (Honvéd-gyalogság előrenyomulása Skarcycénél)



**Élelmiszert szállító szekerek a duklai hágó lábánál  
6. Útban az utánpótlás. Tréncsapatok a Kárpátokban**

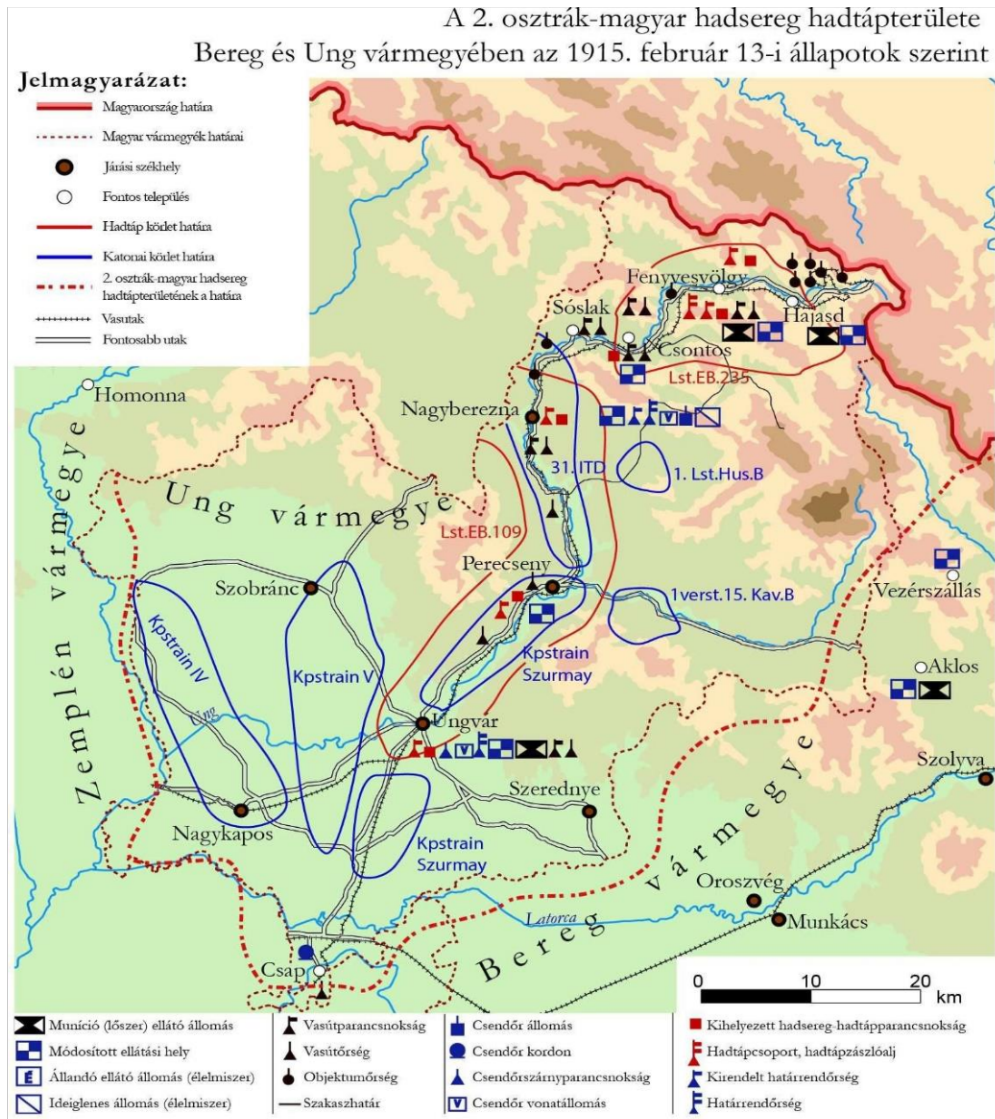
*Forrás: <https://sites.google.com/site/azidoharcokatujraz/home/5-a-haboru-maga/hadviseles-a-hegyek-koezoett>*



**7. Számú melléklet: Ung és Bereg vármegye hadműveleti területi beosztása (1914-1916)**

*Forrás: SUSLIK Ádám: A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914-1916 között, Budapest, 2016.*

**8. Számú melléklet: A 2. osztrák-magyar hadsereg hadtápterülete Bereg és Ung vármegyében az 1915. február 13-i állapotok szerint**



*Forrás: SUSLIK Ádám: A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914-1916 között, Budapest, 2016.*

Ім'я користувача:  
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:  
1011208718

Дата перевірки:  
16.05.2022 20:46:41 EEST

Тип перевірки:  
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:  
16.05.2022 20:51:10 EEST

ID користувача:  
100006701

Назва документа: KontrosFerenc\_BA\_Istoriya\_2022

Кількість сторінок: 60 Кількість слів: 16723 Кількість символів: 124899 Розмір файлу: 2.41 MB ID файлу: 1011101419

## 14% Схожість

Найбільша схожість: 7.67% з Інтернет-джерелом ([http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik\\_Adam\\_Javitott\\_kezirat.pdf](http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf))

12.9% Джерела з Інтернету 106 ..... Сторінка 62

1.92% Джерела з Бібліотеки 104 ..... Сторінка 63

## 0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

## 0% Вилучень

Немає вилучених джерел